

**ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติ
ตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเองแบบยั่งยืน:**

กรอบนโยบายและตัวแบบการจัดการ

**Development Strategy through Self-rellant Community:
Policy Framework and a Sustainable Management Model**

ดร. ไพโรจน์ ภัทรนรากุล^{*}
Pairote Pathranarakul, Ph.D.

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่ประเทศไทยควรปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ โดยให้ความสำคัญอย่างจริงจังในแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง เนื่องจากยุทธศาสตร์ที่ผ่านมาที่มุ่งความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจเป็นหลักมิใช่หนทางที่มีประสิทธิผลที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนได้ วัตถุประสงค์หลักของการศึกษาวิจัยเพื่อเสนอกรอบนโยบายและตัวแบบการจัดการชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งในการศึกษามุ่งสำรวจแนวคิดของการพัฒนาแบบยั่งยืน แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนพึ่งตนเอง และการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนเพื่อนำไปสู่การกำหนดกรอบนโยบาย และตัวแบบการจัดการ ในการศึกษาวิจัยอาศัยแนวทางวิจัยเชิงคุณภาพและใช้เทคนิคหลายด้าน รวมถึงการสำรวจเอกสาร การสัมภาษณ์ระดับลึกปราชญ์ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และผู้มีบทบาทสำคัญในชุมชน การทำกลุ่มสนทนาแกนนำชุมชน การศึกษาและดูงานชุมชนเป้าหมายที่ศึกษาที่มีศักยภาพในการพึ่งตนเอง ผลการศึกษาพบว่าชุมชนที่ศึกษาในอดีตมีความสามารถพึ่งตนเองได้โดยอาศัยปัจจัยพื้นฐานทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง นอกจากนี้ นโยบายการพัฒนาของรัฐที่ผ่านมา

^{*} อาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

และทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักส่งผลให้ชุมชนมีความยากลำบากในการปรับตัวในสภาพแวดล้อมปัจจุบัน การจะกลับมาพึ่งตนเองได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับขีดความสามารถในการจัดการของชุมชนเอง และการจัดระบบความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจใหม่ระหว่างชุมชนกับภายนอก ในการศึกษาได้เสนอกรอบนโยบายที่เน้นชุมชนพึ่งตนเองเป็นศูนย์กลางการพัฒนา และได้เสนอตัวแบบการจัดการพร้อมทั้งตัวชี้วัดความยั่งยืนของชุมชนพึ่งตนเอง

Abstract

This study points out that it is prime time for Thailand to shift her development strategy through self-reliant community since growth-oriented approaches during the several past development decades were not effective means to sustainability. The main objective of this study is to outline a policy framework and a sustainable management model toward self-reliance. In the study, the concepts of sustainable development, self-reliance and self-sufficiency economy are reviewed. Qualitative techniques, including in-depth interview of local leaders and key actors, focus group discussion among community members, and study visits of selected communities under study are employed in the study. The study results show that local Thai communities had proved potentially self-reliant and people can sustain their livelihoods through preserving natural resources, enhancing local wisdom and folklore since long. It is the course of the conventional growth-led development approaches and strategies so far that push communities facing difficulties in practicing self-reliance. The path to reconcile self-reliant development depends on the communities' capacity for self-management and on the reorientation of power structure and interdependence between communities and institutions outside. Finally, policy framework is outlined and a sustainable model is proposed for implementation. Sustainability indicators for self-reliant communities are also suggested.

1. บทนำ

การพัฒนาประเทศในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวทางภาวะทันสมัย (Modernization) และเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการส่งออกเป็นหลัก (Export-led Industrialization) แม้ว่าการพัฒนาจะก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบต่อด้านลบหลายด้านซึ่งกลายมาเป็นปัญหาและข้อจำกัดในการพัฒนา อาทิ ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้และโอกาสการพัฒนาระหว่างเมืองและชนบท ภาคเกษตรและอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและพฤติกรรมของคนไทยที่มีความโน้มเอียงเป็นบริโภคนิยมและวัตถุนิยมมากขึ้น การล่มสลายของสถาบันครอบครัว การสูญเสียวัฒนธรรมและค่านิยมที่ดั้งเดิมของชุมชนและท้องถิ่น ตลอดจนความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2535; ปรีชา เปี่ยมพงศานต์, 2536)

ผลกระทบดังกล่าว สะท้อนถึงทิศทางการพัฒนาที่ผ่านมาได้ละเอียดหรือมองข้ามมิติของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น การไม่ตระหนักถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองอย่างจริงจัง กรณีวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศไทยที่เกิดขึ้นในปี 2540 ที่ผ่านมามีให้เห็นว่าประเทศไทยมีปัญหาเชิงโครงสร้างหลายด้านที่สะสมมาตลอดหลายทศวรรษของการพัฒนา ทั้งปัญหาโครงสร้างการบริหารจัดการ และโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมที่ปัจจุบันกลายมาเป็นอุปสรรคและข้อจำกัดในการพัฒนา ประเด็นสำคัญผลกระทบดังกล่าวได้ตอกย้ำให้เราตระหนักว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาระบบพื้นฐานของความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจ (Economic growth-led strategy) ไม่ใช่หนทางที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ดังนั้นประเทศไทยจึงควรปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศใหม่โดยยึดถือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการพึ่งตนเองเพื่อเป็นพื้นฐานในการฟื้นฟูวิกฤตการณ์และนำพาสังคมและประเทศไปสู่การพัฒนาที่มีดุลยภาพและยั่งยืน

การศึกษาในเรื่องนี้จึงมุ่งเสนอกรอบนโยบายและตัวแบบการจัดการที่เน้นยุทธศาสตร์ชุมชน เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะของชุมชนบนพื้นฐานขององค์ความรู้ที่สังเคราะห์จากการศึกษาและการเรียนรู้ถึงภูมิปัญญา

ท้องถิ่นจากชุมชนเป้าหมายที่ศึกษา โดยให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การพัฒนาองค์กรชุมชน และการพัฒนาเครือข่ายขององค์กรท้องถิ่นและองค์กรประชาสังคมเป็นด้านหลัก จุดมุ่งหมายของบทความนี้เพื่อเสนอกรอบนโยบายและตัวแบบการจัดการในระดับพื้นที่สำหรับชุมชนพึ่งตนเอง โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะ 4 ประการ คือ

1. ศึกษาและสำรวจแนวความคิดทางทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) และแนวทางชุมชนพึ่งตนเองเพื่อเป็นกรอบในการพัฒนายุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ
2. วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและเสริมสร้างขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งตนเอง
3. เพื่อสังเคราะห์กรอบนโยบาย ยุทธศาสตร์และมาตรการที่เสริมสร้างชุมชนพึ่งตนเองแบบยั่งยืน
4. เพื่อเสนอแนะตัวแบบการจัดการและตัวชี้วัดความยั่งยืนสำหรับชุมชนพึ่งตนเอง

แนวทางการศึกษาวิจัย เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยอาศัยวิธีการผสมผสานหลายด้านประกอบด้วย การสำรวจเอกสาร ผลงาน การศึกษาวิจัยของนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารการพัฒนา และการพัฒนาชุมชน การสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) โดยประชากรที่ศึกษาประกอบด้วย ประชาชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้มีบทบาทสำคัญในชุมชน ผู้นำองค์กรท้องถิ่น คณะกรรมการหมู่บ้าน แกนนำกลุ่มองค์กรชาวบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระ ผู้นำเกษตรกร แกนนำประชาชน ชาวบ้านในครัวเรือนชุมชน การทำสนทนากลุ่มและการศึกษาดูงานชุมชนตัวแทนภาคละ 1-2 จังหวัดเป็นหน่วยในการศึกษาวิเคราะห์ ทำการสำรวจข้อมูลและศึกษาดูงานชุมชน รวมถึงการสังเกตแบบแผนการดำเนินชีวิตของชุมชน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืนและชุมชนพึ่งตนเอง

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืน

การพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาที่สมดุล โดยให้ความสำคัญเรื่องความเสมอภาคและความเป็นธรรมในการจัดสรรคุณค่า (Values) ให้แก่สังคม (Streeten, 1981; Todaro, 1982) แนวคิดดังกล่าวเป็นกรอบสำหรับการบูรณาการนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา เพื่อตอบสนองความต้องการของชนรุ่นปัจจุบันและอนาคต (WCED, 1987) การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ไม่ทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ และมุ่งเสริมสร้างสมรรถนะของคน ชุมชนและสังคม (Salim, 1991)

แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน ให้ความสำคัญเรื่องการบูรณาการระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาสำหรับเป็นพื้นฐานในกระบวนการตัดสินใจนโยบายในการส่งเสริมการพัฒนาที่มีดุลยภาพ (UNDP, 1992) ทั้งนี้ การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นทัศนภาพใหม่ของการพัฒนา โดยมองว่าการพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ในลักษณะพลวัตระหว่างเป้าหมายของ 3 ระบบย่อย กล่าวคือ ระบบชีวภาพ (Biological system) ระบบเศรษฐกิจ (Economic system) และระบบสังคม (Social system) (Babier, 1987)

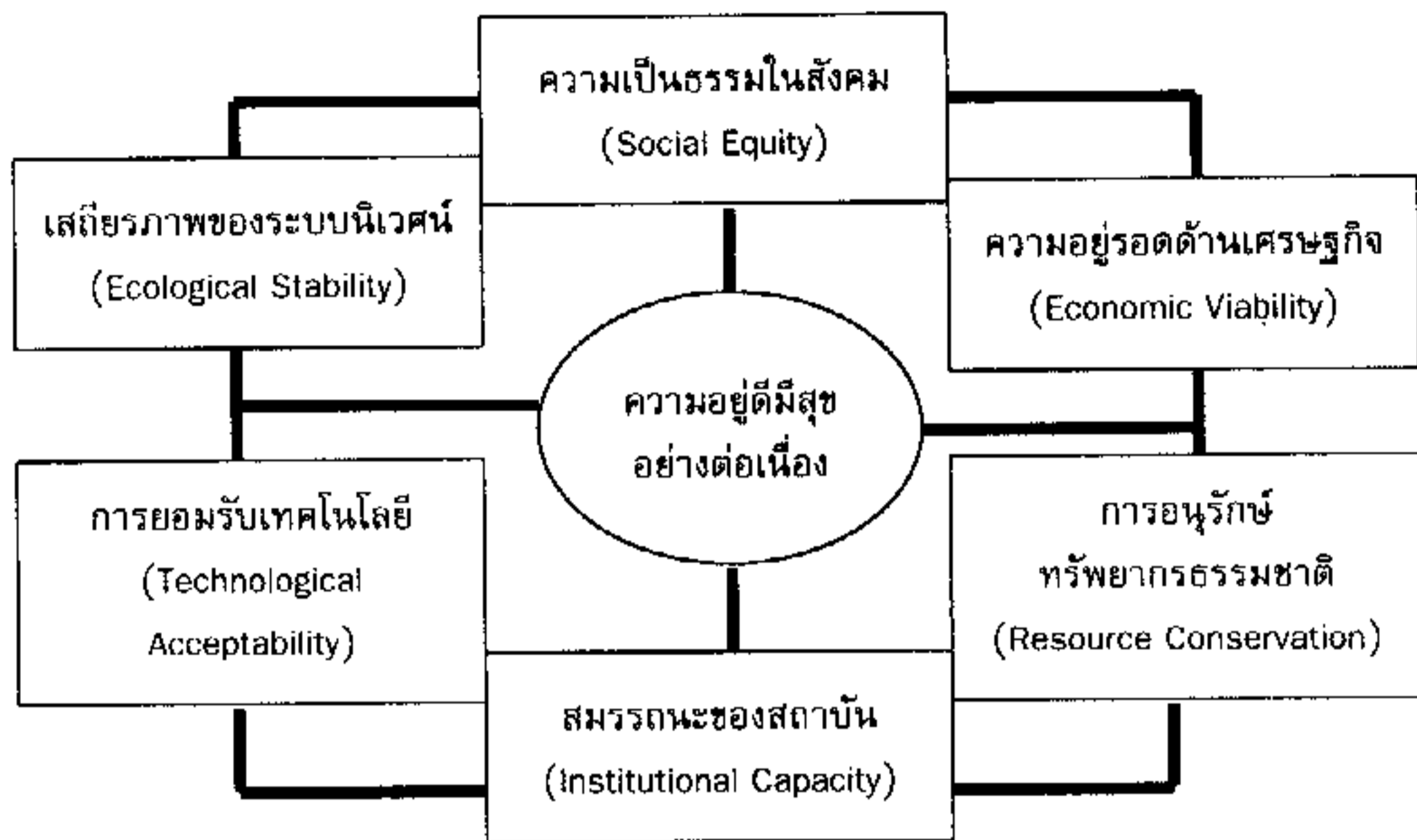
Barde (1990) ได้จำแนกแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืนเป็น 2 แนวทาง คือแนวทางแรกเน้นเศรษฐกิจโลก (Global Economic Approach) ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รวมถึงการควบคุมอัตราการเกิดของประชากร การเปลี่ยนแปลงด้านเทคนิควิชาการ การปรับปรุงปัจจัยเพื่อเพิ่มผลผลิต การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่สะท้อนภาวะขาดแคลนทรัพยากร แนวทางที่สอง เป็นแนวทางที่เน้นสิ่งแวดล้อม หรือ ระบบนิเวศน์ (Environmental or Ecological Approach) แนวทางนี้มุ่งรักษาทุนสิ่งแวดล้อมโดยประยุกต์หลักการจัดการเพื่อให้หลักประกันว่าทรัพยากรธรรมชาติจะถูกใช้ไปอย่างเหมาะสม มีการอนุรักษ์ฐานทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม Barde เห็นว่าทั้งสองแนวทางมีเป้าหมายร่วมกันคือการรักษาระดับศักยภาพเพื่อให้เกิดความ

เป็นอยู่ดี หรือความผาสุกของมนุษยชาติ (the preservation of a growth potential for well-being)

องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO, 1989) ย้ำถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและคุ้มครองสิ่งแวดล้อม เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ และให้ความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนว่าเป็น “การจัดการและอนุรักษ์ฐานทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและด้านสถาบัน เพื่อนำไปสู่การสนองตอบความต้องการของชนรุ่นปัจจุบันและอนาคต ให้การพัฒนาเป็นที่ยอมรับได้ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และด้านวิชาการ”

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) (2539:62-63) มองว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะการพัฒนามที่เป็นบูรณาการ (integrated) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic) หมายความว่าองค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือมีดุลยภาพ (balanced) ลักษณะการบูรณาการ เช่น เอาภารกิจในการคุ้มครองแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ มาบูรณาการเข้ากับภารกิจในการแก้ไขบรรเทาปัญหาความยากจน ถ้าสองอย่างมาบูรณาการกันได้ ก็ถือว่าเป็นลักษณะของการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวอีกนัยหนึ่ง รากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนก็คือการทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

Pathranarakul (1996) ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกของไทย พื้นที่ศึกษาจังหวัดจันทบุรีและตราด และได้เสนอกรอบนโยบายการจัดการบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยกำหนดเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาที่ยั่งยืนคือความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนอย่างต่อเนื่อง (sustained human well-being) มีองค์ประกอบของความยั่งยืน ประกอบด้วยปัจจัยที่ประสานสัมพันธ์เป็นระบบที่เกื้อหนุนรวม 6 องค์ประกอบได้แก่ 1) ความเป็นธรรมในสังคม 2) ความอยู่รอดด้านเศรษฐกิจ 3) ความสมดุลของระบบนิเวศน์ 4) การอนุรักษ์ฐานทรัพยากรธรรมชาติ 5) การยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสม และ 6) การเสริมสร้างสมรรถนะด้านสถาบัน ดังแสดงในแผนภาพที่ 1



แผนภาพที่ 1: ระบบสนับสนุนชีวิต (Life-Support System)

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองและชุมชนพึ่งตนเอง

กาญจนา แก้วเทพ (2530) จำแนกการพึ่งตนเองเป็น 2 ลักษณะ คือ ปัจเจกบุคคลและกลุ่ม ในเชิงปัจเจกบุคคล การพึ่งตนเองหมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา ส่วนในลักษณะกลุ่ม การพึ่งตนเอง หมายถึงกลุ่มหรือสังคมที่มีการจัดระบบเพื่อให้สมาชิกสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตน (Self-fulfillment) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยความร่วมมือกับผู้อื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงนั้นกลุ่มชนต้องมีอิสระในการกำหนดเป้าหมาย และมีอิสระในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายโดยความพยายามและกำลังของคน

ณรงค์ เพชรประเสริฐ (2529) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองของชุมชน โดยพิจารณาจากรูปแบบการผลิตว่าชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ มี 2 ระดับ คือ 1) ชุมชนที่มีการผลิตพอเลี้ยงชีพ (sufficient) เป็นการผลิตทุกอย่างพอกินพอใช้ อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้เลี้ยงตนเองได้ แต่ไม่สามารถผลิตอะไรได้มากเพราะด้อยวิทยาการผลิต

2) ชุมชนที่ผลิตทุกอย่างได้เพียงพอแล้ว ยังมีผลผลิตเหลือและนำผลผลิตส่วนที่เหลือ (เป็นส่วนเกิน หรือ surplus) ไปแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างอื่นมา ซึ่งเป็นรูปแบบการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองที่ดีที่สุด และไม่เป็นการปิดตัวเองจากการค้าการตลาด เพราะจะต้องมีความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาอาศัยกันทำนองน้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่าในการแลกเปลี่ยนผลผลิตส่วนเกินของตนกับคนอื่น

การพึ่งตนเองอาจพิจารณาได้ 3 ระดับคือ ระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน และระดับประเทศ การพึ่งตนเองระดับปัจเจกบุคคล หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้จากสิ่งที่เขาหามาได้ เป็นอิสระอย่างแท้จริงโดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใคร การพึ่งตนเองระดับชุมชน หมายถึง ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรและทักษะซึ่งเป็นเจ้าของร่วมกันเพื่อสวัสดิการของตนเองและเพื่อการพัฒนาตนเองโดยไม่หวังพึ่งพิงจากภายนอก ส่วนการพึ่งตนเองระดับประเทศ หมายถึง เมื่อทุกคนและชุมชนในประเทศพึ่งตนเองได้ ประเทศก็จะพึ่งตนเองได้ด้วย โดยพลเมืองของประเทศยอมรับร่วมกันว่าวิถีทางที่จะมุ่งไปข้างหน้าต้องเกิดจากการตัดสินใจร่วมกัน ใช้ทรัพยากรร่วมกันและความพยายามร่วมกันจึงจะบรรลุอุดมการณ์พึ่งตนเองได้ในที่สุด (ประวิณ รอดเขียว, 2522)

ข้อสรุปจากการสัมมนาเรื่อง “ทิศทางแผนแม่บทการพัฒนาสังคม เพื่อการพึ่งตนเองกับบทบาทงานพัฒนาภาคเอกชน” จัดโดยโครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างวันที่ 27-28 ธันวาคม 2538 ได้กล่าวถึงความหมายของการพึ่งตนเอง มีความหมายในเชิงอำนาจในการตัดสินใจ คือ มีความสามารถเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด ทักษะในการมองปัญหาต่างๆ มีการตัดสินใจด้วยตนเอง อันหมายถึงกระบวนการทางภูมิปัญญาของชุมชนนั่นเอง

การพึ่งตนเองมีความหมายเป็นเชิงสัมพัทธ์ (relative) คือ เป็นการพึ่งตนเองที่ไม่นำไปสู่การพึ่งพา (Dependence หรือ Dependency) ความหมายของการพึ่งตนเองในเชิงสัมพัทธ์ คือพึ่งตนเองในขณะที่พึ่งพาผู้อื่น เป็นการพึ่งพาที่ไม่นำไปสู่การพึ่งพา ในสังคมพัฒนา การพึ่งตนเองสะท้อนถึงการตระหนักในศักยภาพของคนในการที่จะต่อสู้กับระบบที่ครอบงำ การแสวงหาทางเลือกใหม่ด้านกระแสอันเป็นพันธุนาการและ

หมายรวมถึงพอใจในวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ภาคภูมิใจในวัฒนธรรมแบบ
แผนประเพณีที่ดั้งเดิม การพึ่งตนเองที่แท้จริงคือการพึ่งพากันและกัน
อย่างยุติธรรมและสันติ ส่งเสริมคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
ที่สมบูรณ์

ดังนั้นการพึ่งตนเองเป็นภาวะที่มีใช้ลักษณะสัมบูรณ์ (absolute)
ซึ่งหมายความว่า การพึ่งตนเองนั้นหมายถึงพึ่งพาผู้อื่นได้เช่นกัน แต่เป็น
การพึ่งพาอาศัยกัน (interdependence) มากกว่าการพึ่งพา (dependence)
สำหรับองค์ประกอบที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง ประกอบด้วย

- 1) ประชาชนมีความสามารถคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง (Self-determination)
- 2) ประชาชนทุกคนถือว่าเป็นผู้มีศักยภาพในตนเอง และสามารถนำศักยภาพนั้นๆมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน
- 3) ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม
- 4) มีพื้นฐานความคิด ความเชื่อว่า “มนุษย์ทุกคนเป็นผู้มีคุณค่า และมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์” (โฉมสมร เหลือไกล, 2531)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534) ได้กล่าวไว้ในทฤษฎีการพึ่งตนเอง
ของชุมชนชนบทว่า การพึ่งตนเองหมายถึง ความสามารถในการดำรงตน
อยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคงสมบูรณ์ โดยภาวะการพึ่งตนเองมีลักษณะพลวัต
(dynamic) ปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาเทียบได้กับความสมดุลเคลื่อนที่
(moving equilibrium) และการที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้นั้นจะต้องมีการ
พึ่งตนเองได้ 5 ด้านด้วยกัน คือ

- 1) พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Self Reliance) โดยชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ มีการรักษาให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมเสียไป หากชุมชนปราศจากทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนก็ไม่สามารถพึ่งตนเองได้
- 2) พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic Self Reliance) หมายถึงชุมชนสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ คนในชุมชนมีอาชีพ เลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้พอเพียงสามารถซื้อหาปัจจัยหลักเพื่อการดำรงชีพได้

3) พึ่งตนเองทางเทคโนโลยี (Technological Self Reliance) ชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีเครื่องมือเทคโนโลยีสำหรับการดำเนินกิจกรรมการผลิตสินค้าและบริการ รวมถึงการติดต่อสื่อสารกับภายนอก

4) พึ่งตนเองได้ทางสังคม (Social-cultural Self Reliance) ชุมชนสามารถรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นโดยมีปัจจัยทางด้านสังคม วัฒนธรรม การศึกษา การสื่อสารระหว่างกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ระหว่างกัน การมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง

5) พึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Psychological Self Reliance) หมายถึงชุมชนมีบุคคลที่มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นใจว่าจะช่วยตนเองได้พึ่งตนเองได้ สามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ และสามารถหาเลี้ยงชีพและพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529) ระบุถึงเงื่อนไขที่จะทำให้การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองประสบผลสำเร็จ ประกอบด้วย 6 ประการ คือ

- การพัฒนาแบบกลุ่ม (collective) หมายถึงจะต้องมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีสมาชิกเข้าร่วมในกิจกรรมที่จะทำมากพอ
- มีจิตสำนึกที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) เป็นจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนร่วมกัน ซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นตัวของตัวเอง (autonomy)
- เป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ของหมู่บ้านและการกำหนดชะตากรรมของตนเองได้
- มีการผลิตซ้ำจิตสำนึกและมีการถ่ายทอดจิตสำนึกไปสู่คนรุ่นต่อไปในชุมชน
- ต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบสหพันธ์ คือการรวมกันในกลุ่มย่อยในระดับชาวบ้านและหมู่บ้านเหล่านี้สามารถที่จะรวมกันเป็นสหพันธ์ เพื่อสามารถต่อรองกับสถาบันภายนอก เช่น พ่อค้าและรัฐได้อย่างมีพลัง โดยที่แต่ละหน่วยย่อยคือหมู่บ้านจะต้องมีความเป็นตัวของตัวเองหรือเอกลักษณ์และความเป็นอิสระในขณะที่มารวมอยู่ในสหพันธ์ด้วย

• มีการประสานทางวัฒนธรรมกับคนกลุ่มอื่นๆในสังคมด้วย เช่น ชนชั้นกลางบางส่วน กลุ่มคนที่เสียเปรียบในเมือง อันจะทำให้แนวคิดในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชาวบ้านมีพลังมากขึ้น

จากแนวคิดข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการพึ่งตนเองของชุมชนนั้น หมายถึงการที่ชุมชนมีการรวมกลุ่มในลักษณะที่มีสหสัมพันธ์และมีลักษณะพลวัต มีอำนาจในการตัดสินใจกำหนดเป้าหมายของชุมชน ใช้ศักยภาพของชุมชนอย่างเต็มที่ มีความช่วยเหลือเกื้อกูล สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติและทักษะความรู้ ให้เอื้อต่อการดำรงชีวิตได้อย่างอิสระ มั่นคง สามารถแก้ไขปัญหาและนำการพัฒนาชุมชนเพื่อบรรลุอุดมการณ์การพึ่งตนเองได้ โดยมีเงื่อนไขและปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญคือจิตสำนึกแห่งการพึ่งตนเอง มีกลไกประสานด้านสังคมวัฒนธรรม รวมถึงมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนในลักษณะความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาอาศัยกันเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างสมบูรณ์

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเอง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง² (Self-sufficient Economy) ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นปรัชญาที่สะท้อนถึงแนวคิดหลักซึ่งจะเป็นหนทางในการพ้นจากวิกฤตการณ์ โดยได้ทรงพระราชทานแก่ผสกนิกรให้ปฏิบัติชีวิตเรียบง่ายตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะสามารถอยู่รอดจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยทรงตรัสย้ำว่า “ถ้าเรารู้จักคำว่าพอ เราก็จะไม่ลำบากจากความโลภและจะไม่ไปทำลายทรัพยากรไม่สร้างปัญหาให้ผู้อื่นเดือดร้อน” โดยความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจชุมชน หมายความว่าให้พอเพียงเริ่มด้วยพอมีพอกิน ในหมู่บ้านในชุมชน และมีการพัฒนามีการแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ประเทศ

“...สำคัญอยู่ที่เราพออยู่พอกิน และมีเศรษฐกิจการเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินหมายความว่า อุ่มชูตัวเองได้ให้มีพอเพียงแก่ตัวเอง”(พระราชดำรัส พระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540)

ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช (ผู้จัดการรายวัน 2542: 9) พิจารณาความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัส มองว่าความพอเพียงมิได้มีความหมายในแง่เศรษฐศาสตร์แต่เพียงด้านเดียว แต่มีความหมายเชิงปรัชญา จริยธรรม คุณค่าและปทัสถานทางพฤติกรรม สำหรับการดำเนินชีวิตทุกๆด้านอีกด้วย เป็นปรัชญาการพัฒนาที่เน้นทางสายกลาง เป็นมัชฌิมพัฒนา เป็นความพอเพียงที่มีพลวัต (dynamic) และมีแง่มุมทางด้านปรัชญาและด้านเศรษฐศาสตร์ คือหมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้อง มีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก ภายใน และสามารถพึ่งตนเองได้ (self reliance)

ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆมาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ที่สำคัญจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดังนั้น ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็น “a balanced, middle-path approach to development” และอาจเรียกปรัชญามัชฌิมพัฒนา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (His Majesty the King's Philosophy of Development)

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี (2540) กล่าวถึงเศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง³ มองว่าการพึ่งตนเองได้คือความเข้มแข็ง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องสร้างความเข้มแข็งจากฐานล่าง กล่าวคือเป็นเศรษฐกิจวัฒนธรรม เพราะจุดแข็งที่สุดของเราคือวัฒนธรรมไทย โดยที่วัฒนธรรมหมายถึงวิถีทางการดำรงชีวิตทั้งหมด จึงรวมความเชื่อ ระบบคุณค่า อาชีพ การกิน การอยู่ การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลป และวิถีแก้ไขปัญหา การดำรงรักษาสุขภาพหรือการแพทย์พื้นบ้าน การสร้างความเข้มแข็งจำเป็นต้องมีเศรษฐกิจบูรณาการหรือเป็นองค์รวม คือเป็นเศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเองและความเข้มแข็ง มีความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการเมือง พร้อมกันไปในตัว เศรษฐกิจแบบนี้จะทำให้เกิดความเป็นปากกลับมา

ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง มีการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรม
พร้อมๆ กับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาจิตใจ

สังสิต พิริยะรังสรรค์ (2541) ให้ความสำคัญกับแนวทาง
เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง โดยวิเคราะห์ถึงแนวทางปรัชญาเศรษฐศาสตร์
สองกระแสในภาวะวิกฤต กล่าวคือ กระแสทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบ
โลกาภิวัตน์ ซึ่งมีบทบาทครอบงำเศรษฐกิจสังคมไทยมาช้านาน แนว
ทางนี้กล่าวถึงลัทธิเสรีนิยมใหม่ที่เน้นการค้า การลงทุนและการบริการ
ระหว่างประเทศอย่างเสรี การให้ความสำคัญเรื่อง “เงิน” หรือ “ทุน”
แต่ละเลยเรื่อง “คน” อีกแนวทางหนึ่งเป็น แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนแบบ
พึ่งตนเอง โดยมีทัศนะว่าภายใต้ภาวะวิกฤตการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน มี
เพียงแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองเท่านั้นที่กล้าให้คำมั่น
สัญญาว่า เกษตรกรที่ดำรงการผลิตและดำรงชีพตามแนวทางนี้จะไม่
เพียงแต่ “พออยู่ พอกิน” ในระยะเริ่มต้นเท่านั้นแต่จะ “อยู่ดี มีสุข” ใน
ระยะต่อไปด้วย

แนวทางเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ที่สำคัญได้แก่ โครงการ
พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง
รวมทั้งเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองของบรรดาปราชญ์ชาวบ้าน
นักวิชาการและนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน แนวคิดหลังนี้มุ่งให้
เกษตรกรในฐานะผู้ผลิตมีการยกระดับไปสู่ชุมชนพึ่งตนเอง เพื่อให้
สังคมและประเทศสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่ง
ตนเองมีการกำกับโดยกรอบศีลธรรม (Moral Economy) ทั้งนี้ได้เสนอ
แนวทางสองยุคศาสตร์ที่มีดุลยภาพประกอบด้วยเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก
และเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง

ศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544) กล่าวถึงหลักคิด
ลัทธิอนาธิปไตยชุมชน โดยมองว่ามีความสอดคล้องกับหลักวัฒนธรรม
ชุมชน หรือเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม ทฤษฎีอนาธิปไตยนิยม
(Anarchism) เสนอว่า สังคมในอุดมคติคือสังคมที่ปราศจากรัฐ และจาก
การศึกษาวิจัยชุมชนหมู่บ้านไทในอดีตพบว่าชุมชนหมู่บ้านไทมีลักษณะ
ตรงกับสังคมอุดมคติของลัทธิอนาธิปไตยนิยม มีคุณลักษณะของวัฒนธรรม

ไทยเดิมคือ การรักความอิสระและความมีน้ำใจ คนไทยชอบทำอะไรตามใจ ไม่ชอบการบังคับกดขี่ ไม่ชอบการใช้อำนาจไม่ชอบรัฐ ขณะเดียวกันคนไทยมีน้ำใจช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ถือเป็นพี่เป็นน้อง แบ่งกันอยู่แบ่งกันกิน อยู่รวมเป็นชุมชนขนาดเล็ก เรียกว่าบ้าน

นักคิดอนาธิปัตย์นิยมที่โดดเด่นท่านหนึ่งคือ มหาตมะ คานธี โดยคานธีได้เสนอแนวคิดสวราช (Swaraj) และสวเทศี (Swadeshi) เป็นหลักการสำคัญในการพัฒนาชุมชนหมู่บ้าน ในแนวคิดสวราช ซึ่งหมายถึงการปกครองตนเอง คานธีย้ำว่าหมู่บ้านเป็นสาธารณรัฐในตัวเอง สามารถพึ่งตนเองได้ซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่ทำให้เป็นอิสระได้ปกครองตนเอง หน่วยเศรษฐกิจท้องถิ่นทุกหน่วยตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน หมู่บ้าน ตำบล และเหนือขึ้นไปทุกระดับจะต้องพยายามพึ่งตนเองอยู่ด้วยตัวเองให้ได้เป็นเป้าหมายลำดับแรก การแลกเปลี่ยนติดต่อกับหน่วยภายนอกนั้นเพื่อให้พอเพียงมากยิ่งขึ้น

ส่วนสวเทศี คือจิตวิญญาณของการรับใช้และใช้บริการจากหน่วยที่ใกล้ชิดกับเรามากที่สุดก่อน เพราะความสามารถของเรามีจำกัด จึงต้องเริ่มจากส่วนที่ใกล้ตัวที่สุดก่อน คือครอบครัว เพื่อนบ้าน ชุมชน หมู่บ้านของเรา หลักสวเทศีนี้เมื่อคิดเป็นลูกโซ่ คือจากครอบครัวไปถึงชุมชน ถึงประเทศชาติและโลก ช่วยทำให้เราเห็นความสำคัญและความเชื่อมโยงของชุมชนกับเศรษฐกิจท้องถิ่น และเศรษฐกิจชาติ

ศาสตราจารย์ ดร. ชชาติชาย ณ เชียงใหม่และคณะ (2541) ได้ศึกษาปัญหาและแนวทางการพัฒนาชุมชนชนบทโดยการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม พบว่าชุมชนมีปัญหาพื้นฐานร่วมกันที่สำคัญคือ 1) ปัญหาความอ่อนแอทางเศรษฐกิจ ความไม่มั่นคงและความขัดสนทวีความรุนแรงขึ้นเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจถดถอย 2) การสูญเสียความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอันเนื่องมาจากการพัฒนาการผลิตที่เป็น การเร่งใช้ทรัพยากร 3) ชุมชนได้รับผลกระทบจากค่านิยมและวัฒนธรรม การบริโภคซึ่งส่งผลต่อความสามารถในการปรับตัวเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิกในครอบครัวและชุมชน 4) องค์กรชุมชนยังไม่เข้มแข็งพอที่จะดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของตนภายใต้ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน

จากการประเมินสถานการณ์และแนวโน้มการพัฒนาชุมชนชนบทในอนาคตบ่งบอกว่า ชุมชนต้องการการสนับสนุนทางวิชาการ ทรัพยากรและกำลังใจจากบุคคล องค์กร/หน่วยงานภายนอกในการร่วมคิดร่วมปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างความสามารถของคนและครอบครัวในการปรับตัว ทัศนคติ และพฤติกรรมให้เท่าทันกับกระแสโลกาภิวัตน์และเงื่อนไขการดำรงชีวิตภายในชุมชน และเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนควรมีวิสัยทัศน์ที่สำคัญ คือ

- พัฒนาคณะ ให้มีความสามารถ มีศักยภาพที่จะคิด ทำและเรียนรู้ด้วยตัวเองและร่วมกับผู้อื่นอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้คนมีความสุข ครอบครัวอบอุ่น เศรษฐกิจพอเพียง สังคมสันติและสิ่งแวดล้อมยั่งยืน
- ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของคนและชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้เป็นรากฐานที่เข้มแข็ง สามารถรับมือได้กับวิกฤตทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่ประเทศกำลังประสบ
- ปรับแนวคิดจากที่รัฐเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ไปสู่แนวคิดที่เป็นประชาธิปไตยและเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ส่งเสริมกระบวนการชุมชน เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม
- สร้างการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการ ตลอดจนประสานความร่วมมือของทุกภาคีการพัฒนา ทั้งในและนอกชุมชน

อนุชาติ พวงสำลี มองเห็นถึงความสำคัญของแนวทางชุมชนเข้มแข็งในการแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ ในบทความ “พลิกฟื้นเศรษฐกิจ: สร้างชุมชนยามวิกฤต” ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน (2541: หน้าพิเศษ 7-10) โดยเห็นว่าความพยายามในการแก้ไขฟื้นฟูปัญหาเศรษฐกิจของชาติที่ผ่านมา โดยเฉพาะในส่วนของภาครัฐและธุรกิจนั้น ยังคงวนเวียนอยู่กับวิธีคิดแบบเก่า คือการสร้าง ความทันสมัย สร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจการเงิน และการพัฒนาอุตสาหกรรมบนรากฐานของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาที่ผ่านมาได้ละเลย

“ทุนของสังคม” (Social Capital) ซึ่งหมายถึงการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง⁴ หมายถึงทำอย่างไรที่จะให้กลุ่มคนที่หลากหลายของสังคมมาร่วมกันคิดร่วมกันสร้างเส้นทางเดินใหม่เพื่อเปลี่ยนแปลงคุณภาพของประชาชนจากที่รอคอยการถูกพัฒนามาเป็นประชาชนพลเมืองที่มีขีดความสามารถในการคิดและร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นของตัวเองภายใต้กระบวนการประชาสังคม (Civil Society) ทั้งนี้แนวทางสร้างประชาคม/ประชาสังคมขึ้นกับเงื่อนไขที่จะเป็น ได้แก่

1) ความเป็นชุมชนที่แท้จริง ซึ่งอาจเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากวิกฤตการณ์ (community by crisis) หรือชุมชนที่เป็นผลจากความปรารถนาร่วมกันของสังคม (community by design)

2) มีจิตวิญญาณ และความรับผิดชอบ

3) มีองค์ความรู้มีภูมิปัญญา โดยเฉพาะบนรากฐานของภูมิปัญญาตะวันออก หรือภูมิปัญญาแบบไทยๆ ที่มีพุทธปรัชญาเป็นแก่นซึ่งเชื่อมโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน

4) มีพื้นที่สาธารณะ (public space) เพื่อการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรม

5) มีสื่อท้องถิ่นเพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ขยายความคิด ความรับรู้และยกระดับจิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) ให้สมาชิกในชุมชนตระหนักถึงภาระหน้าที่ และ

6) ต้องสร้างความรู้คู่การปฏิบัติโดยนำองค์ความรู้มาปรับใช้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ร่วมคิดและตัดสินใจแก้ปัญหาในทางปฏิบัติ

แนวคิดเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติ

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี (2538) ได้เสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติ โดยให้ความสำคัญกับยุทธศาสตร์ทางปัญญา โดยมองว่าวิกฤตการณ์ของมนุษย์ในปัจจุบันเป็นวิกฤตการณ์ทางปัญญา ดังนั้นยุทธศาสตร์ทางปัญญาจึงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของชาติและมนุษยชาติในปัจจุบัน โดยจะเป็นยุทธศาสตร์ที่เป็นกลาง และสามารถสมานและสร้างพลังให้แก่สังคมในการแก้ไขปัญหาท่าง

เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการเมือง อย่างสมดุล โดยได้เสนอยุทธศาสตร์ทางปัญญา 8 ประการ ได้แก่

- **ยุทธศาสตร์ญาณวิทยา** ให้ความสำคัญกับความรู้ ความจริง ความถูกต้อง เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จคือการพัฒนาอย่างมีบูรณาการ โดยการเรียนรู้ที่บรรลุทั้ง 3 ระดับ คือ เกิดความรู้ เกิดปัญญาและเกิดจิตสำนึก
- **ยุทธศาสตร์ครอบครัว** มองครอบครัวเป็นฐานทางสติปัญญาของชาติ เป็นฐานทางศีลธรรมของสังคม เมื่อครอบครัวเป็นปึกแผ่นจะเป็นโครงสร้างทางสังคมที่มีความสุข
- **ยุทธศาสตร์เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน** ในกระแสของโลกาภิวัตน์ ยิ่งมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับแนวทางชุมชน (Localization) และความเข้มแข็งของชุมชนจะแก้ปัญหาทุกด้านในลักษณะบูรณาการ ยุทธศาสตร์ชุมชนจึงเป็นยุทธศาสตร์ใหญ่ และความเข้มแข็งของชุมชนถือว่าเป็นรากฐานของประชาธิปไตย
- **ยุทธศาสตร์ปฏิรูปการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา** การศึกษาที่ดีควรสร้างคนให้ฉลาดเป็นคนดีและมีความสุข จำเป็นต้องมีการปฏิรูปการเรียนรู้ซึ่งให้ความสำคัญเรื่อง ความรู้และปัญญา และกระบวนการเรียนรู้
- **ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ในองค์กรและบทบาทของกองทัพ** ควรมีการเคลื่อนไหว ส่งเสริม สนับสนุนให้มีการเรียนรู้ของบุคคลากรในองค์กรทุกประเภท ให้เป็นสถาบันพัฒนาคน
- **ยุทธศาสตร์สื่อสารมวลชน** มีความจำเป็นในการบริหารจัดการสื่อ การพัฒนาคุณภาพของสื่อทุกประเภท และควรมีสถาบันพัฒนาสื่อสารมวลชน
- **ยุทธศาสตร์การวิจัย** ส่งเสริมการวิจัยเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางสติปัญญา
- **ยุทธศาสตร์การจัดการเพื่อความเข้มแข็งทางปัญญา** เป็นยุทธศาสตร์หลักที่จะให้ยุทธศาสตร์ทั้ง 7 ข้างต้นประสบผลสำเร็จ โดยให้ความสำคัญระดับนโยบาย การประสานแผน กลไกการประเมินผล และการทดลองปฏิบัติ

ศาสตราจารย์ ดร. เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2544) ในงานเขียนเรื่อง ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย เสนอให้ประเทศไทยหันกลับมารื้อฟื้นความเป็นชุมชนและสร้างชุมชนขึ้นใหม่ด้วยแนวคิด “ชุมชนนิยม” เพื่อให้สมาชิกในชุมชนทุกคนได้แสดงคุณค่าแห่งความเป็นคน ได้รับการพัฒนาศักยภาพให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ และทำให้ชุมชนเป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยให้ความเห็นว่าการล่มสลายที่เกิดขึ้นกับชุมชน มีต้นเหตุสำคัญมาจากการขาดความสมดุลและความรอบครอบของปรัชญาการพัฒนาประเทศของภาครัฐ การล่มสลายทั้งชุมชนเมืองและชุมชนชนบท เป็นผลจากแนวทางการพัฒนาที่ขาดสมดุลระหว่างการพัฒนาเมืองและการพัฒนาชนบท

ชุมชนชนบทอ่อนแอล่มสลาย เนื่องจากแบบแผนวิถีชีวิตของคนเปลี่ยนไป หนุ่มสาวในชนบทละทิ้งที่ทำกินทางการเกษตร อพยพเข้าสู่เมืองใหญ่ไปแสวงหารายได้โดยมาเป็นแรงงานในอุตสาหกรรม ทั้งให้ภาคเกษตรเหลือแต่เด็กและคนชราขณะที่เกษตรกรที่เหลืออยู่ก็ขาดพลังในการร่วมตัวในการพัฒนาชุมชนของตนเอง แบบแผนชีวิตเป็นลักษณะของการพึ่งพาจากส่วนกลางหรือจากภายนอกมากขึ้น นอกจากนี้ระบบการผลิตการเกษตรแผนใหม่เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกษตรกรเป็นหนี้สินมากขึ้น ทรัพยากรเสื่อมโทรมและสภาพแวดล้อมในชุมชนเสียไป ทำให้ส่งกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกร สำหรับชุมชนเมืองซึ่งเป็นแหล่งรวมคน แต่ความเป็นปัจเจกบุคคลส่งผลให้ทุกคนต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ ขาดการรวมกลุ่มเพื่อคิดแก้ไขปัญหาในชุมชนของตน โดยสรุปมูลเหตุที่ทำให้ชุมชนเมืองและชุมชนชนบทล่มสลายเนื่องจาก (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2544:4-10):

- การพัฒนาที่มุ่งเศรษฐกิจเป็นศูนย์กลาง เป็นการพัฒนาที่ขาดความสมดุล ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เกิดขึ้นควบคู่กับกระแสวัตถุนิยม ในลักษณะของการครอบงำทัศนคติของคนในสังคม ผู้คนส่วนใหญ่จึงยึดโยงความสัมพันธ์อยู่บนรากฐานของผลประโยชน์ เงินทอง ความอยู่รอดและความสุขความบันเทิงเป็นหลัก

● การพัฒนาที่ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเป้าหมายในการแก้ไขปัญหามักอยู่ในมือของภาครัฐ ชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญห ปัญหาของชุมชนไม่ได้รับการแก้ไขอย่างตรงจุด จนเป็นเหตุในการบั่นทอนชุมชนที่ละน้อยๆ ขณะที่ศักยภาพของคนไม่ได้รับการพัฒนา เป็นการสร้างค่านิยมที่ไม่ถูกต้องให้กับชุมชน เนื่องจากชุมชนจะไม่พึ่งตนเองในการแก้ไขปัญหของตนเอง แต่เฝ้ารอคอยการแก้ไขปัญหามาจากภาครัฐ รัฐจึงกลายเป็นผู้จัดสวัสดิการสังคมแทนชุมชนแทบทั้งหมด เป็นเหตุให้ความเป็นชุมชนค่อยๆสลายไป

● การพัฒนาที่ทำลายความเป็นชุมชน การพัฒนาที่ผ่านมาส่งผลให้สถาบันทางสังคมและเทคโนโลยีเข้ามาทดแทนชุมชนในการตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน ในอดีตชุมชนสามารถสนองตอบความต้องการของชุมชนได้ในแทบทุกอย่างภายในชุมชนเอง ทำให้เกือบไม่ต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากภายนอกหรือจากภาครัฐมากนัก แต่ปัจจุบันสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพากลไกของสถาบันต่างๆในสังคมเป็นหลัก ได้แก่ สถาบันทางเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา สื่อมวลชน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในเชิงลึกระหว่างคนในชุมชนสูญหายไป วิถีชีวิตและแบบแผนการดำรงชีพไม่ต้องพึ่งชุมชน เพราะมีสถาบันการทำงานจำนวนมากมารองรับ

จากมูลเหตุดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในระดับจิตใจ ความผูกพันและการเสียสละช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนลดน้อยลงทุกขณะ แนวโน้มการขาดแคลนสภาวะชุมชนที่มีชีวิตแท้จริงจะเพิ่มมากยิ่งขึ้นในอนาคต คนในชุมชนจะไม่รวมตัวกันหากไม่มีผลประโยชน์ร่วมที่เป็นวัตถุประสงค์ตอบแทน หากมีการรวมตัวกันจะมีลักษณะฉาบฉวยชั่วคราวชั่วคราวตามแต่ความพึงพอใจเท่านั้น อันจะเป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ในทุกระดับอาจถึงขั้นแตกสลาย ซึ่งท้ายที่สุดจะส่งผลให้การพัฒนาประเทศในทิศทางที่ถูกต้องดิ่งงามและสมดุลไม่ประสบความสำเร็จ

คณะกรรมการเครือข่ายชาวบ้านระดับชาติ (มมป) ในเอกสารแผนแม่บทชุมชน ได้สรุปปัญหาของการพัฒนาที่เกิดขึ้นกับชุมชนทั่วประเทศ ที่สำคัญ 3 ประการคือ

1) การสูญเสียภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น อันเนื่องมาจากอิทธิพลของภูมิปัญญาระดับชาติ เมื่อภูมิปัญญาระดับชาติมองปัญหาผิดพลาด จึงนำไปสู่การกำหนดวิธีแก้ปัญหาคือผิดพลาด เน้นการนำเทคโนโลยีสำเร็จรูป ขาดการพัฒนาเทคนิควิทยาพื้นบ้าน

2) การสูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่น นำไปสู่การสูญเสียความเป็นชุมชน ชุมชนชนบทต้องเดินตามการชักจูงของกระแสเมือง กระแสโลก กระแสของการบริโภค การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ต่างคนต่างดิ้นรน จนเกิดภาวะการแข่งขัน ตัวใครตัวมัน ส่งผลให้ความดีงามของชุมชนเสียไป ดังนั้น การสูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเหมือนการสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่างของชุมชน

3) การสูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่น นำไปสู่การสูญเสียทรัพยากร อันเป็นพื้นฐานการผลิต ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพกำลังสูญหาย การสูญเสียพื้นที่ป่าส่งผลเสียต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน เป็นเหตุให้การเกษตรล้มเหลวและนำไปสู่ความสูญเสียความมั่นคงทางเศรษฐกิจอย่างแท้จริง

จากการศึกษาประสบการณ์ของชุมชนที่เข้มแข็งในทุกภาคของประเทศ พบว่ายุทธศาสตร์ทางเลือกของชุมชนมีองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก องค์ประกอบด้านปัจเจก หรือครอบครัวของเกษตรกรรายย่อยเอง ประการที่สอง องค์ประกอบด้านชุมชน หรือองค์กรชุมชน หรือระบบต่างๆ ที่เกิดจากการร่วมมือของเกษตรกรรายย่อยหลายรายหรือหลายครอบครัวรวมกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง แนวทางการพัฒนาใหม่ต้องมีทั้งระบบการพึ่งตนเอง และระบบการพึ่งพาอาศัยกัน และกันของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน การพึ่งพาตนเองและการพึ่งพาอาศัยกันนั้นไม่ได้แยกส่วนออกจากกัน แต่เป็นกระบวนการที่ชาวบ้านและชุมชนร่วมกันพัฒนาระบบการจัดการด้านต่างๆขึ้น

ตามกรอบแผนแม่บทชุมชน ได้มีการประมวลจากการศึกษาพบว่า มีระบบที่เกี่ยวข้องกันอยู่ 10 ระบบ และสัมพันธ์กันอย่างเป็นกระบวนการ เรียกว่า “แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนของชุมชน” หรือ “ชุมชนยั่งยืน” (Sustainable Community) โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

- **ระบบคุณค่า** ที่จะคอยกำกับกิจกรรมหรือการดำเนินกิจกรรมของระบบอื่นๆ โดยมีคนและการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นเป้าหมายสำคัญ ระบบคุณค่าจะเน้นการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน (สังคมและชุมชน) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ (การผลิต การจัดการทรัพยากรและการเลือกใช้เทคโนโลยี) และคนกับคุณธรรม (กายและจิต) ระบบคุณค่าจึง ปรากฏอยู่ในกฎระเบียบต่างๆ ของสังคม ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ของชุมชน
- **ระบบการเรียนรู้** เป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ เป็นการเรียนรู้ที่ต่อเชื่อมกับภูมิปัญญาของชุมชนกับความรู้ทางสากล พัฒนาองค์ความรู้ที่สอดคล้องและรับใช้ชีวิตและชุมชนในปัจจุบัน โดยมีภูมิปัญญาเป็นแกนกลาง บูรณาการความรู้ทุกส่วนเข้าด้วยกันเป็นองค์ความรู้ใหม่ของชุมชนไทย
- **ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน** เป็นระบบเกษตรที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติ มีรูปแบบหลากหลายรวมถึง เกษตรผสมผสาน วนเกษตร สวนสมรมของภาคใต้ ไร่นาสวนผสม เกษตรธรรมชาติ พุทธเกษตรกรรม ที่มีเป้าหมายเพื่อการบริโภคและมีส่วนเกินเพื่อการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนตามแบบวัฒนธรรมชุมชนและแผนใหม่
- **ระบบทุนชุมชน** เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองด้านทุน เป็นระบบการสะสมทุนของชุมชนที่มีรูปแบบและวิธีการทางวัฒนธรรมของชุมชน เข้ามามีบทบาทในการระดมความคิด การบริหารจัดการ และมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของสมาชิกในชุมชน
- **ระบบธุรกิจชุมชน** ให้ความสำคัญด้านการจัดการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตของชุมชน การลดต้นทุนการผลิต และการจัดการด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชน และระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค
- **ระบบอุตสาหกรรมชุมชน** มีรากฐานมาจากระบบการพึ่งตนเอง จากฐานของครอบครัว ส่งเสริมการแปรรูป การถนอมผลผลิต และเทคโนโลยีการแปรรูป
- **ระบบสิ่งแวดล้อม** ครอบคลุมถึงสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อวิถีชีวิต

- ระบบสวัสดิการชุมชน โดยชุมชนดำเนินการเอง มีกองทุนที่เกิดจากการนำผลกำไรของกองทุนชุมชนต่างๆมาจัดสรรเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าฌาปนกิจ บำนาญ เป้าหมายหลักอยู่ที่ การสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิตร่วมกัน
- ระบบการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชน อยู่บนพื้นฐานของการแพทย์แผนไทย ให้ความสำคัญของการดูแลสุขภาพมากกว่าการรักษา เป็นระบบสุขภาพที่เชื่อมโยงร่างกาย จิตใจและวิถีชีวิตที่เกื้อกูลต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน
- ระบบการจัดการของชุมชน โดยอาศัยแนวทางการจัดการแบบมีส่วนร่วม เป็นระบบที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดสถาบันทางสังคมที่สมาชิกในชุมชนพึ่งพาได้ ทั้งนี้โดยมีการดำเนินงานในระบบเครือข่ายความร่วมมือ

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

ผลจากการทบทวนแนวคิด เกี่ยวกับการพึ่งตนเอง ชุมชนพึ่งตนเอง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนเข้มแข็ง และยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนา นำมาจัดทำกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย จากแนวคิดพื้นฐานในการวิเคราะห์ชุมชนที่ศึกษา มององค์ประกอบของความยั่งยืนใน 5 มิติครอบคลุมถึง 1) มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติ 2) มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม 3) มิติด้านเศรษฐกิจ 4) มิติด้านสถาบันซึ่งรวมถึงด้านการจัดการและการเมือง 5) มิติด้านสิ่งแวดล้อม 6) มิติด้านเทคโนโลยี ซึ่งตามกรอบการศึกษายึดชุมชนเป็นตัวตั้ง ทำการศึกษาโดยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของชุมชน ตลอดจนสังเคราะห์บทเรียนภายนอกชุมชนประกอบ จากนั้นกำหนดเป็นกรอบนโยบาย และยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน มีมาตรการที่รองรับยุทธศาสตร์ และสุดท้ายนำเสนอตัวแบบการจัดการชุมชนพร้อมทั้งเสนอแนะตัวชี้วัดความยั่งยืนกรอบแนวคิดการศึกษาวิจัยได้เสนอในแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2: กรอบแนวคิดในการศึกษา



3. แนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะของแผนพัฒนา

การทบทวนแนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มุ่งตรวจสอบปรัชญาหลักวัตถุประสงค์ของแผนที่สะท้อนถึงแนวทางและทิศทางการพัฒนา ตลอดจนการปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาตลอดช่วงระยะเวลาสี่ทศวรรษของการพัฒนา เนื้อหาหลักสะท้อนถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาที่มุ่งมาสู่แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง

แนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะของแผนพัฒนาฉบับที่ 1-3 (พ.ศ.2504-2519)

ในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1(พ.ศ. 2504-2509) เป็นความพยายามที่จะยกระดับรายได้ประชาชาติ โดยมียุทธศาสตร์หลักคือการเพิ่มผลผลิตการเกษตรจากพืชหลักได้แก่ ข้าว ยางพารา ข้าวโพด ไม้สัก และมันสำปะหลัง และเร่งพัฒนาสาธารณูปการพื้นฐาน (Basic infrastructure) การเกษตรเป็นภาคหลักของนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มผลิตภาพการเกษตรโดยการขยายระบบชลประทานและการส่งเสริมด้านวิชาการเกษตร ต่อมาได้ให้ความสำคัญเรื่องยกระดับมาตรฐานการดำรงชีพของประชาชน จุดหมายหลักอยู่ที่การเพิ่มผลิตภาพของสินค้าและบริการ ทิศทางการดำเนินงานได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เพื่อให้เกิดผลในการพัฒนาเศรษฐกิจและเพื่อสร้างความเป็นอยู่ที่ดี แผนได้กล่าวถึงแนวทางบูรณาการ อาทิ การจัดสรรที่ดินเพื่อการเกษตรขณะเดียวกันก็ได้กำหนดเป้าหมายที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้คงไว้ ร้อยละ 50 ของพื้นที่ประเทศ

การดำเนินงานในระยะที่สองของแผน มีการปรับทิศทางของแผนโดยเฉพาะการปรับโครงการพัฒนาที่มุ่งการบรรลุเป้าหมายระยะยาวมากขึ้น การพัฒนาการเกษตรมีจุดเน้นที่การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ การวิจัยและการยกระดับรายได้และสวัสดิการของเกษตรกรโดยอาศัยแนวทางสหกรณ์ สันเขือการเกษตร และระบบกรรมสิทธิ์การ

ถือครองที่ดิน อย่างไรก็ตาม กล่าวสรุปในภาพรวมทิศทางการพัฒนา
ฉบับแรกเป็นการแสวงหาความเป็นไปได้ในการนำทรัพยากรที่มีอยู่มา
ใช้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก

แผนพัฒนาฉบับที่สอง (พ.ศ. 2510-2514) ให้ความสนใจ
กิจกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อขยายการ
พัฒนาไปสู่ภูมิภาคต่างๆของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ห่าง
ไกลและล้าหลัง วัตถุประสงค์หลักของแผนเพื่อลดช่องว่างและความ
เหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างภูมิภาค จุดหมายเพื่อที่จะยกระดับมาตรฐาน
การดำรงชีพยังคงให้ความสำคัญเรื่องการใช้ประโยชน์สูงสุดจาก
ทรัพยากรเพื่อเพิ่มผลิตภาพ การเพิ่มรายได้ประชาชาติ และการรักษา
เสถียรภาพด้านเศรษฐกิจ ทิศทางการพัฒนามีการปรับแนวทางที่จะทำ
ให้โครงสร้างเศรษฐกิจมีความสมดุล โดยเน้นการลงทุนทางด้านสังคม
มากขึ้นโดยเฉพาะการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การกำหนดให้มีแผนการ
จ้างงาน การส่งเสริมบทบาทของภาคเอกชนในการพัฒนาอุตสาหกรรม
และการบริการ การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรธรรมชาติ ขณะเดียวกันให้มีการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ
แหล่งใหม่ๆเพื่อเป็นพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจ

**แนวนโยบายหลักของแผนพัฒนา ฉบับที่สาม (พ.ศ. 2515-
2519)**

ผลการดำเนินงานพัฒนาในช่วงของแผนพัฒนาฯ สองฉบับแรก
ส่งผลให้มีการเคลื่อนย้ายเงินลงทุนในรูปของโครงการพัฒนาภาครัฐเป็น
การเสริมให้โครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมมีความเข้มแข็งมากขึ้น ภายใต้
ยุทธศาสตร์ที่เน้นการพัฒนาภาครัฐ (Public development strategy)
จึงส่งผลให้เศรษฐกิจมีการเติบโตเฉลี่ยสูงถึงปีละ 7 เปอร์เซ็นต์ ในช่วงปี
2504-2514 อย่างไรก็ตาม ลักษณะของความเติบโตดังกล่าวส่งผลให้
เกิดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ระหว่างกลุ่มประชาชนและภูมิภาคของ
ประเทศ การมุ่งประสิทธิภาพด้านเศรษฐกิจหากแต่ละเลยการกระจาย
ผลประโยชน์ให้กับประชากรส่วนใหญ่ของประเทศทำให้ช่องว่างรายได้
ขยายตัวมากขึ้น กลุ่มที่สามารถเข้าถึงสาธารณูปการใหม่ๆ ได้รับ
ประโยชน์จากการพัฒนามาก ขณะที่กลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลล้าหลัง

ชาติโอกาสการพัฒนา (สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2515: 3)

จากผลลัพธ์การพัฒนาดังกล่าว ทำให้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่สาม มุ่งให้ความสำคัญเรื่องการปรับโครงสร้างระบบเศรษฐกิจและสังคมใหม่ (Restructuring) เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป มีการปรับปรุงขอบเขตและแนวทางการดำเนินงานหลายด้านรวมถึง:

- การกำหนดยุทธศาสตร์ในภาพรวม และจัดทำยุทธศาสตร์และแผนงานโครงการเฉพาะสาขา
- ปรับให้โครงการด้านเศรษฐกิจสังคมมีการประสานกันอย่างเป็นระบบมากขึ้น
- มุ่งการพัฒนาภูมิภาค โดยเน้นการวางแผนภาคและแผนพัฒนาจังหวัด
- มีการกำหนดนโยบายที่ให้ความสำคัญด้านประชากรและการจ้างงานเป็นครั้งแรก
- ขยายการวางแผนพัฒนาภาคเอกชนเพื่อเสริมบทบาทของภาคเอกชนในการพัฒนาเศรษฐกิจ

สรุปแนวนโยบายหลักของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่สาม คือการเร่งรัดการส่งออกผลผลิตการเกษตร เพื่อยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อลดการขาดดุลการค้า กำหนดเป้าหมายการรักษาระดับอัตราความเจริญเติบโตสำหรับภาคเกษตรไม่ต่ำกว่า ร้อยละ 5.1 มีการพัฒนาริเริ่มโครงการใหม่ๆ ทั้งการเพิ่มผลผลิต และด้านการตลาด การวิจัยพืชผล การส่งเสริมการเกษตรและสถาบันเกษตรกร การพัฒนาที่ดิน ปศุสัตว์ ประมงและป่าไม้

แนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4-6 (พ.ศ. 2520-2534)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่สี่ (พ.ศ. 2520-2524) ได้รับอิทธิพลจากแนวทางการจัดระเบียบเศรษฐกิจสังคมใหม่ (New economic and social order) การเปลี่ยนผ่านด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในช่วงระยะแผนพัฒนาฉบับที่สาม ส่งผลให้รัฐบาลมีการจัดสถานะและลำดับ

ความสำคัญของการพัฒนาใหม่ มีการปฏิรูปนโยบายหลายด้านเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และที่สำคัญเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เป็นธรรมมากขึ้น โดยเป้าหมายอยู่ที่การแก้ไขปัญหาความยากจนระหว่างกลุ่มประชาชน ดังนั้น แผนพัฒนาฯ ฉบับที่สี่ จึงเปลี่ยนจุดเน้นจากเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มาเป็นความยุติธรรมในสังคม (Social justice) โดยให้ความสำคัญเรื่องการลดความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจสังคม และการปรับปรุงสวัสดิการแก่ประชาชน วัตถุประสงค์การพัฒนาอยู่ที่เร่งรัดการฟื้นตัวของเศรษฐกิจ ลดช่องว่างรายได้ ลดอัตราการเพิ่มของประชากร ส่งเสริมคุณภาพแรงงาน ปรับปรุงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่สี่ ริเริ่มใช้กลยุทธ์การกระจายความเจริญสู่ชุมชนเมือง (Decentralized urbanization strategy) เป็นครั้งแรกเพื่อพัฒนาภูมิภาคและเมืองบริวารที่ยังล้าหลัง มีการจัดตั้งศูนย์กลางความเจริญประจำภาค (Regional growth centres) ในลักษณะของเมืองหลัก พร้อมกับมีแผนนโยบายและมาตรการที่ส่งเสริมการใช้ที่ดินเพื่อการพัฒนาเมือง การพัฒนาสาธารณูปการ การพัฒนาเขตอุตสาหกรรมและเขตแปรรูปเพื่อการส่งออก เพื่อขยายการจ้างงาน และการพัฒนาชุมชนเมืองและชนบท

ในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ห้า (พ.ศ. 2525-2529) ประเทศไทยเผชิญกับเศรษฐกิจถดถอยเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจโลกตกต่ำ ปัญหาสำคัญหลายด้านต่างก็ประดังเข้ามา อาทิ ปัญหาการขาดเสถียรภาพทางด้านเศรษฐกิจและการเงิน ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาความยากจน และปัญหาการกระจายรายได้ มีการกำหนดแนวทางใหม่สำหรับการพัฒนา โดยเน้นการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจมากกว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจ พยายามสร้างให้เกิดดุลยภาพการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ขจัดความยากจนในพื้นที่ล้าหลัง การแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ และส่งเสริมบทบาทของภาคเอกชน ได้กำหนดแผนพัฒนาพื้นที่ยากจนเพื่อเป็นยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาความยากจน มีการริเริ่มการวางแผนบูรณาการเพื่อการพัฒนาชนบท เป็นการบริหารงานภายใต้ระบบ

ประสานงานของกระทรวงหลัก ได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงสาธารณสุข

ถึงแม้ว่าแนวทางใหม่ค่อนข้างประสบผลสำเร็จ แต่การดำเนินโครงการยังมีข้อจำกัด เนื่องจากขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบาย การกำหนดและการคัดเลือกโครงการ การวางแผนแบบสั่งการจากระดับบน (Top-down approach) และปัญหาขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ถวัลย์ วรเทพพุดผิงษ์, 2527: 43) ส่วนปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถึงแม้จะมีการตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวแต่ก็ไม่มีแผนงานที่ฟื้นฟูแต่อย่างใด ความสนใจยังคงอยู่ที่เรื่องการพัฒนาเมือง ชุมชนเมือง และการพัฒนาพื้นที่เฉพาะมากกว่า

ในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) มีเป้าหมายหลักเพื่อยกระดับการพัฒนาโดยมุ่งความเจริญรุ่งเรืองและแก้ไข ปัญหาเศรษฐกิจสังคมที่สะสมมาในอดีต ประเด็นการพัฒนารวมถึงการเพิ่มโอกาสการมีงานทำ และการกระจายรายได้ที่เหมาะสม ตลอดจนการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาฯ ฉบับที่หก ยอมรับว่าทรัพยากรธรรมชาติของไทยที่มีความอุดมสมบูรณ์ได้ถูกใช้ไปอย่างมากเพื่อการพัฒนาประเทศ การเร่งความเจริญเติบโตส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติหมดไป และปัญหาการขาดประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรธรรมชาติยังนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในสังคม (สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2530: 111-114) และถึงแม้แผนพัฒนาฯ จะมีความริเริ่มในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบมากขึ้น แต่ปรัชญาหลักของแผนยังคงยึดติดกับยุทธศาสตร์ความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก (ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์, 2536: 164)

แนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นครั้งแรก วัตถุประสงค์หลักของแผนมุ่งรักษาระดับความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจ

เพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน การกระจายความเจริญสู่ชนบท และภูมิภาค การเร่งรัดการพัฒนาโดยเน้นพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาคุณภาพชีวิต และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2535)

ถึงแม้เศรษฐกิจไทยจะมีความก้าวหน้าและมีเสถียรภาพมาตามลำดับ รวมถึงการก้าวไปสู่ระดับนานาชาติมากขึ้น แต่แบบแผนการพัฒนายังมีลักษณะที่ขาดความสมดุลในหลายด้านเนื่องจาก ประการแรก ความเหลื่อมล้ำของรายได้ของครัวเรือนในเมืองและชนบทขยายตัวมากขึ้น ประการที่สอง ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น และส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และได้กลายเป็นข้อจำกัดของการพัฒนาประเทศ ประการที่สาม การที่ระบบราชการไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง รวมถึงการที่ไม่สามารถสนองตอบในช่วงการเปลี่ยนผ่านด้านเศรษฐกิจสังคม ระบบราชการยังมีข้อจำกัดที่สำคัญหลายด้านทั้งด้านอัตรากำลัง ข้อจำกัดด้านกฎหมาย กฎระเบียบ และโครงสร้างระบบบริหาร (สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2535: 2-4)

จากปัญหาและข้อจำกัดดังกล่าวข้างต้น แผนพัฒนาฯ ฉบับที่เจ็ด จึงได้ให้ความสำคัญในเรื่องการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนที่อยู่ในพื้นที่ยากจน และมีแนวทางพัฒนาชนบทโดยมีคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติรับผิดชอบ พร้อมทั้งให้ความสำคัญเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาในระยะยาว มีนโยบายส่งเสริมบทบาทของชุมชนและองค์กรประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างจิตสำนึก การกระจายอำนาจให้หน่วยงานท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีมาตรการที่สำคัญรวมถึง 1) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 2) ควบคุมและติดตามการปฏิบัติงานตามแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 3) ลดความขัดแย้งเรื่องการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ 4) ใช้มาตรการทางการเงินการคลังเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 5) จัดทำระบบสารสนเทศทรัพยากรธรรมชาติ 6) ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

แนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) กำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาที่พึงประสงค์ คือ “เศรษฐกิจดี สังคมไม่มีปัญหา การพัฒนาที่ยั่งยืน” และถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของกระบวนการวางแผนพัฒนาประเทศ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเปิดโอกาสให้คนไทยทุกกลุ่มสาขาอาชีพและภูมิภาคของประเทศเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาสู่ทิศทางที่สมดุลและยั่งยืน ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา มองการพัฒนาแบบองค์รวม พร้อมทั้งวางแนวทางการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติที่สำคัญมีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์จากเดิมที่ให้ความสำคัญกับการเร่งรัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรมและการผลิตเพื่อการส่งออก บนพื้นฐานของการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นการเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา

ยุทธศาสตร์ใหม่ที่เป็นหัวใจสำคัญของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 มีสองประการคือ *ประการแรก* การพยายามเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างระหว่างรัฐกับประชาชน การใช้ระบบความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในสังคม รวมทั้งการที่จะให้มีหลักประกันด้านสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยสันติวิธี *ประการที่สอง* การปรับระบบการบริหารจัดการเพื่อให้มีการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ การประสานงานภายใต้ระบบการจัดการพื้นที่ การพัฒนาระบบติดตามประเมินผลโดยจัดทำเครื่องชี้วัดความสำเร็จของแผน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540)

เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ของแผน ได้กำหนดวัตถุประสงค์หลัก 5 ประการ ได้แก่ 1) การเสริมสร้างคุณภาพของคนทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา 2) เพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมให้มีความมั่นคงและเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน 3) เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ มั่นคงและสมดุล

4) เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ และ 5) ปรับปรุงระบบบริหารจัดการเปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน ชุมชนและประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศ และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนา แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่สำคัญ คือ

- การพัฒนาศักยภาพของคน โดยส่งเสริมให้มีโครงสร้างประชากรที่เหมาะสม ปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาจิตใจ พัฒนาสติปัญญาและคุณภาพชีวิต

- การพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมให้เอื้อต่อการพัฒนาคน โดยเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน สร้างหลักประกันทางสังคม

- การเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบท เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึง โดยกระจายโอกาสและความเจริญ การพัฒนาการมีส่วนร่วม การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน การบริหารจัดการงานในลักษณะพหุภาคี

- การพัฒนาสมรรถนะทางเศรษฐกิจเพื่อสนับสนุนการพัฒนาคนและคุณภาพชีวิต โดยการเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจให้เข้มแข็งเพื่อให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของโลก

- การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีแนวทางการจัดการเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์และเกิดสมดุล

- การพัฒนาประชาธิปไตย โดยเสริมสร้างศักยภาพและสมรรถนะของคน ให้คนในสังคมเป็นพันธมิตรกับเจ้าหน้าที่รัฐ และมีส่วนร่วมในการพัฒนา

- การบริหารจัดการเพื่อให้มีการนำแผนไปดำเนินการให้เกิดผลในทางปฏิบัติ มีแนวทางการจัดการระดับพื้นที่ พัฒนากลไกของรัฐในการปฏิบัติงาน เร่งรัดระบบกฎหมายให้เป็นแนวทางของระบบกฎหมายมหาชน และเพิ่มประสิทธิภาพของหน่วยงานในการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้ตระหนักถึงความสำคัญว่าเป้าหมายการพัฒนาที่กำหนดจะบรรลุและเป็นจริงได้ จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการเพื่อแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม กระบวนการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติยังไม่ก้าวหน้าและเกิดผลเป็นรูปธรรม เหตุสำคัญเนื่องจากแนวคิดที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางขาดกระบวนการที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องได้อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง หน่วยงานปฏิบัติขาดความเข้าใจ ขณะที่โครงสร้างการบริหารและกลไกยังไม่เอื้ออำนวย ขาดการบูรณาการและการจัดการทรัพยากรตามหลักการที่ยึดพื้นที่ ภารกิจ และการมีส่วนร่วม และขาดการประสานแผนงาน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545: 107)

แนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) เป็นแผนที่ยึดถือ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นรากฐาน เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ชี้นำทิศทางการพัฒนาของประเทศ มีการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมของสังคมไทยในช่วงสองทศวรรษข้างหน้า โดยเป็นการพิจารณาจากวิกฤตที่เกิดขึ้น มีการประเมินจุดอ่อนจุดแข็งของการพัฒนาและการประเมินสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและกระแสของโลกในอนาคต แนวทางหลักของแผนมุ่งไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพ และยั่งยืน การสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจและสังคมให้เข้มแข็ง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ของประเทศให้อยู่ดีมีสุข เสริมสร้างคนให้มีความรู้ มีภูมิปัญญา รู้เท่าทันโลก และจัดให้มีการบริหารจัดการที่ดีในทุกระดับเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมในการพัฒนาประเทศไทยในอนาคต 20 ปี เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในสังคม ให้เกิด “การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของสังคมไทย” เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทย และได้กำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์ โดยมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมที่

เข้มแข็งและมีคุณภาพ” ใน 3 ด้าน คือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545):

สังคมคุณภาพ ที่ยึดหลักความสมดุล ความพอดี สามารถสร้างคนทุกคนให้เป็นคนดีคนเก่ง พร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกสาธารณะ พึ่งตนเองได้ คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีเมืองและชุมชนน่าอยู่ มีระบบดี มีประสิทธิภาพ ระบบเศรษฐกิจดีมีเสถียรภาพ มีความเข้มแข็งและแข่งขันได้ ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน และสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบการเมืองการปกครองโปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีความเป็นธรรมในสังคมไทย

สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ที่เปิดโอกาสให้คนไทยทุกคนสามารถคิดเป็นทำเป็น มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต รู้เท่าทันโลก เพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง สามารถสั่งสมทุนปัญญา รักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

สังคมसानนัจน์และเอื้ออาทร ที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์สังคมไทยที่พึ่งพาเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคี มีจารีตประเพณีดีงาม มีความเอื้ออาทร รักภูมิใจในชาติและท้องถิ่น มีสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง ตลอดจนเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศ

เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ ดังกล่าวข้างต้น แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้กำหนดวัตถุประสงค์หลักของแผน คือ 1) เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพและมีภูมิคุ้มกัน 2) เพื่อวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง ยั่งยืนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างรู้เท่าทันโลก 3) เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่ดีในสังคมไทยทุกระดับ และ 4) เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนไทยในการพึ่งพาตนเอง โดยกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา 3 กลุ่มยุทธศาสตร์ ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญ รวม 7 ด้าน ดังนี้

กลุ่มที่ 1: การสร้างระบบบริหารจัดการที่ดีให้เกิดขึ้นในทุกภาคส่วนของสังคม มียุทธศาสตร์หลักคือ

1) ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการที่ดี โดยให้ความสำคัญในเรื่อง

- การปรับระบบบริหารจัดการภาครัฐให้มีประสิทธิภาพและโปร่งใส
- การกระจายภารกิจและความรับผิดชอบให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างโปร่งใส
- การป้องกันและปราบปรามการทุจริตประพฤติมิชอบ
- การพัฒนาและเสริมสร้างกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลทุกภาคส่วนในสังคม
- การเสริมสร้างระบบการบริหารจัดการที่ดีของภาคเอกชน
- การเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน

กลุ่มที่ 2: การเสริมสร้างฐานรากของสังคมให้เข้มแข็ง มียุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ

2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคม โดยให้ความสำคัญกับ

- การพัฒนาคนให้มีคุณภาพและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง
- การส่งเสริมให้คนมีงานทำ
- การปรับปรุงระบบการคุ้มครองทางสังคมให้มีประสิทธิภาพ
- การป้องกันแก้ไขปัญหาเสพติดและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

- การส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์กรทางศาสนา โรงเรียน ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน อาสาสมัคร และสื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

3) ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญในด้าน

- การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่
- การแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทและเมืองภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม
- การสร้างความเชื่อมโยงของการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างเกื้อกูล

- การจัดการพื้นที่เชิงบูรณาการที่ยึดพื้นที่ภารกิจและการมีส่วนร่วม

4) ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับ

- การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์

- การอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยว

- การบริหารจัดการปัญหามลพิษอย่างมีประสิทธิภาพ

กลุ่มที่ 3: การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้เข้มแข็งและยั่งยืน ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ

5) ยุทธศาสตร์การบริหารเศรษฐกิจส่วนรวม ให้ความสำคัญกับ

- การดำเนินนโยบายการเงินเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อวิกฤตเศรษฐกิจและช่วยกระจายความเจริญและสร้างความเป็นธรรม

- การดำเนินนโยบายการคลังและสร้างความมั่นคงของฐานะการคลังและกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค

- การเตรียมความพร้อมของเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศ

6) ยุทธศาสตร์การเพิ่มสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ให้ความสำคัญกับ

- การปรับโครงสร้างการผลิตและการค้า

- เพิ่มประสิทธิภาพและยกระดับคุณภาพโครงสร้างพื้นฐาน

- ผลักดันขบวนการเพิ่มผลผลิตของประเทศ

- การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และระบบสหกรณ์

- ปรับปรุงระบบเจรจาและความร่วมมือในเวทีระหว่างประเทศ

- ส่งเสริมการค้าบริการที่มีศักยภาพเพื่อสร้างงานและกระจายรายได้

7) ยุทธศาสตร์การพัฒนาความเข้มแข็งทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ให้ความสำคัญกับ

- การประยุกต์ใช้และการพัฒนาเทคโนโลยี
- การพัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
- การยกระดับการพัฒนาและใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร
- การบริหารการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มุ่งประสิทธิผล

จากการทบทวนแนวนโยบายและยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาฉบับที่ 1-9 อาจสรุปภาพรวมถึงปรัชญาหลัก วิสัยทัศน์และนโยบาย/ยุทธศาสตร์การพัฒนา ได้ว่า ในช่วง 3 ทศวรรษของการพัฒนาคือในระยะของแผนพัฒนาฉบับที่ 1-6 (2504-2534) ยังคงเน้นยุทธศาสตร์สร้างความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก ในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 เป็นครั้งแรกที่ได้กล่าวถึงการพัฒนาแบบยั่งยืน อย่างไรก็ตามปรัชญาพื้นฐานยังคงให้ความสำคัญกับการรักษาศักยภาพและเสถียรภาพการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 8 และ ฉบับที่ 9 ที่แผนพัฒนาฯ มีการปรับเปลี่ยนแนวทางการวางแผนและมีทิศทางที่มุ่งสู่แนวทางการพัฒนาที่สมดุลยั่งยืน มองการพัฒนาในลักษณะองค์รวมมากขึ้น

แนวทางของแผนพัฒนาฯ ในปัจจุบันเน้นมิติการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคมในกระบวนการพัฒนา ที่สำคัญแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้ัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นปรัชญาพื้นฐาน รวมทั้งให้ความสำคัญกับการวางแผนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Planing) โดยคำนึงถึงปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อการพัฒนา การให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างภาคีความร่วมมือจากทุกภาคส่วนของสังคม ให้เข้ามาบทบาทในการพัฒนาประเทศ ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมและการยึดแนวทางการพึ่งตนเองมากขึ้น สรุปแนวนโยบายและยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาฯ ในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมาได้นำเสนอในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ปรัชญาพื้นฐาน วิสัยทัศน์ นโยบายและยุทธศาสตร์ในระยะของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-9

แผนพัฒนาฯ	ปรัชญาพื้นฐาน	วิสัยทัศน์ร่วม	นโยบาย/ยุทธศาสตร์หลัก
แผนฯ 1 (2504-2509)	วางรากฐานการพัฒนาโดยมุ่งเพิ่มรายได้ประชาชาติ	การพัฒนาและขยายตัวด้านเศรษฐกิจ การสร้าง ความเจริญ	1) เพิ่มผลผลิตการเกษตร (พืชหลัก) 2) ลงทุนขยายสาธารณูปการพื้นฐาน
แผนฯ 2 (2510-2514)	พัฒนาเศรษฐกิจสังคมเน้นพื้นที่ห่างไกลและล่างล่าง	การใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ	1) การเกษตรเป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจ
แผนฯ 3 (2515-2519)	ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสังคม เร่งรัดการส่งออก	การกระจายผลประโยชน์และลดความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจสังคม	1) แผนพัฒนาภูมิภาคและ แผนพัฒนาจังหวัด 2) นโยบายประชากรและการมีงานทำ 3) เร่งรัดการผลิตการเกษตร
แผนฯ 4 (2520-2524)	การจัดระเบียบใหม่ด้านเศรษฐกิจสังคม (New Economic & Social Order)	สร้างความยุติธรรม ลดความเหลื่อมล้ำในด้านเศรษฐกิจสังคม	1) เพิ่มประสิทธิภาพการนำนโยบายไปปฏิบัติ 2) การประสานงานระหว่างหน่วยงาน
แผนฯ 5 (2525-2529)	ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจเน้นพื้นที่ยากจน	การกระจายรายได้และแก้ไข ปัญหาความยากจน	1) แผนพัฒนาพื้นที่ยากจน 2) การแปลงแผนสู่การปฏิบัติ 3) การเสริมบทบาทภาคเอกชน
แผนฯ 6 (2530-2534)	เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ	ให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ	1) ระบบการจัดการแบบบูรณาการ 2) การเพิ่มโอกาสการมีงานทำและการกระจายรายได้ที่เหมาะสม
แผนฯ 7 (2535-2539)	รักษาเสถียรภาพความเติบโตด้านเศรษฐกิจ	กระจายการพัฒนา จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	1) เสริมสร้างผลิตภาพและเพิ่มมูลค่าผลผลิต 2) เน้นประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร 3) ปรับโครงสร้างผลผลิต
แผนฯ 8 (2540-2544)	คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา	เศรษฐกิจดี สังคมไม่มีปัญหา การพัฒนาที่ยั่งยืน	1) เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนและสร้างการมีส่วนร่วม 2) ปรับระบบบริหารจัดการและการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ
แผนฯ 9 (2514-2549)	ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย สังคมไทยจะเป็นสังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ 3 ด้าน คือ สังคมคุณภาพ สังคมภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทร	1) การสร้างระบบบริหารจัดการที่ดี 2) การเสริมสร้างรากฐานของสังคมให้เข้มแข็ง 3) การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้เข้าสู่สมดุลและยั่งยืน

4. ชุมชนพึ่งตนเองบนเส้นทางสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน

เนื้อหาส่วนนี้เป็นการสรุปผลการวิเคราะห์จากการศึกษาดูงานชุมชนที่มีแนวทางการพัฒตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง โดยเลือกตัวแทนชุมชนกรณีศึกษาภาคละ 1-2 แห่ง ครอบคลุมทุกภาคของประเทศ คือ ภาคกลาง ชุมชนบ้านสาวคลี อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่สะท้อนถึงการต่อสู้ตามแนวทางการพึ่งตนเองท่ามกลางการไหลบ่าของระบบเศรษฐกิจสังคมกระแสหลัก ภาคเหนือ ชุมชนบ้านปางล้าน อำเภอสองแคว และชุมชนบ้านน้ำคาว อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน กับบทพิสูจน์ถึงชุมชนเข้มแข็งโดยยึดแนวทางประชาสังคม

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชุมชนโสภณชุมปุณ อำเภอนาโปลี จังหวัดยโสธร ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวทางในระยะเปลี่ยนผ่าน และชุมชนอินแปง อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ย้ำถึงการสำรวจและแสวงหาหนทางการพึ่งตนเองแบบยั่งยืนของชุมชนผ่านวิถีเกษตรธรรมชาติ เกษตรยั่งยืน ภาคตะวันออก ชุมชนบ้านเปรี๊ตใน อำเภอเมือง จังหวัดตราด สืบสานตำนานและเรื่องราวการต่อสู้ของชุมชนบ้านเปรี๊ตใน ที่บูรณาการแบบแผนวัฒนธรรมกับวิถีแห่งอาชีพในการสร้างชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเอง และ ภาคใต้ ชุมชนควีน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นกรณีซึ่งชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการแสวงหาองค์ความรู้ด้านการจัดการเพื่อสร้างหลักประกันความยั่งยืนของชุมชน

ผลการวิเคราะห์ได้นำเสนอในตารางที่ 2-8 โดยมีมิติที่เกี่ยวข้องคือ ลักษณะที่ตั้งชุมชน ภูมิหลังของชุมชน วิกฤตการณ์ที่ชุมชนประสบ ปัจจัยกำหนดความเข้มแข็งและการพึ่งตนเอง ปัจจัยกำหนดความยั่งยืน จุดอ่อนของชุมชน โอกาสการพัฒนาและภัยคุกคามต่อชุมชน

ตารางที่ 2 สรุปสาระสำคัญของชุมชนสาคลี ตำบลบางนมโค อำเภอเสนา
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ประเด็นหลัก	คุณลักษณะเด่น
ลักษณะที่ตั้งชุมชน	เป็นชุมชนเกษตรกรรมมีพื้นที่ติดต่อกัน 3 ตำบล คือบางนมโค สาม ตุ่มและบ้านหลวง
ภูมิหลัง	เป็นส่วนหนึ่งของ "ชุมชนวัฒนธรรมคลองชนมจีน" อดีตเป็นชุม ชนพึ่งตนเอง รากฐานเศรษฐกิจของชุมชนคือการทำนา
วิกฤตการณ์ที่ชุมชนประสบ	ปัญหาหนี้สินและปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม
ปัจจัยกำหนดความเข้มแข็ง และการพึ่งตนเอง	การมีผู้นำที่หลากหลายและมีศักยภาพ มีการสะสมภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่สืบทอดมาช้านาน
ปัจจัยกำหนดความยั่งยืน	การถ่ายทอดความรู้ให้คนรุ่นใหม่ การสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุม ชน
จุดอ่อนของชุมชน	ปัญหาการสื่อสารและความเข้าใจระหว่างสมาชิก ขาดการ ประสานกิจกรรม
โอกาสการพัฒนา	เกษตรนำร่อง ข้าวและผักปลอดสารพิษ และการแปรรูปผลผลิต การเกษตร
ภัยคุกคามต่อชุมชน	ระบบเศรษฐกิจแผนใหม่ และอุตสาหกรรมที่ขยายตัวเข้าไปใน ชุมชน

ตารางที่ 3 สรุปสาระสำคัญของชุมชนบ้านปางล้าน อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน

ประเด็นหลัก	คุณลักษณะเด่น
ลักษณะที่ตั้งชุมชน	เป็นหมู่บ้านตั้งอยู่บนที่สูงท่ามกลางขุนเขาตอยผาช้าง ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทลื้อ
ภูมิหลัง	เป็นชุมชนเก่าแก่อายุกว่า 180 ปี ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม
วิกฤตการณ์ที่ชุมชนประสบ	สมาชิกในชุมชนติดยาเสพติดคือยาบ้า และนำไปสู่ปัญหาสังคมหลายด้าน ต่อมาชาวบ้านรวมกลุ่มกันและสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างยั่งยืน
ปัจจัยกำหนดความเข้มแข็งและการพึ่งตนเอง	จิตสำนึกที่ผูกพันกับธรรมชาติ การมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ การมีความเชื่อและขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมไทลื้อเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ
ปัจจัยกำหนดความยั่งยืน	แนวทางประชาสังคม การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน จิตสำนึกร่วมของชุมชน หลักคิดและปฏิบัติ “เอากันเป็นกัน” และ “การเขย่าสาธารณะ”
จุดอ่อนของชุมชน	อยู่ห่างไกลจกตลาด การคมนาคมเข้าถึงหมู่บ้านแต่เดิมยากลำบาก ปัจจุบันมีถนนลาดยางเข้าหมู่บ้าน
โอกาสการพัฒนา	ศูนย์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์เนื่องจากสภาพป่าไม้สมบูรณ์ มีภูมิทัศน์สวยงาม มีภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตรที่สืบทอดกันมายาวนาน
ภัยคุกคามต่อชุมชน	ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ล่าสัตว์ป่าโดยชุมชนภายนอก ตลอดจนปัญหายาเสพติดในชุมชนข้างเคียงเป็นภัยคุกคามชุมชน

ตารางที่ 4 สรุปสาระสำคัญของชุมชนบ้านน้ำคา ตำบลพญาแก้ว อำเภอเชียงกลาง
 จังหวัดน่าน

ประเด็นหลัก	คุณลักษณะเด่น
ลักษณะที่ตั้งชุมชน	ชุมชนอยู่ใกล้เขตเมือง ส่วนใหญ่ทำการเกษตร
ภูมิหลัง	เป็นหมู่บ้านที่ได้รับเกียรติประวัติหลายด้าน อาทิ หมู่บ้านสุขภาพดีถ้วนหน้า ชนะเลิศหมู่บ้านสะอาดระดับตำบลและระดับอำเภอ หมู่บ้านจัดการขยะโดยชุมชน ได้รับเกียรติบัตรบำเพ็ญพุทธศาสนาดีเด่น
วิกฤตการณ์ที่ชุมชนประสบ	ชุมชนเคยประสบปัญหาน้ำท่วมทั้งหมู่บ้าน และได้พร้อมใจกันอพยพขึ้นมาอยู่ในที่ที่เหมาะสมกว่าใกล้กับชุมชนเดิม
ปัจจัยกำหนดความเข้มแข็งและการพึ่งตนเอง	มีกลุ่มองค์กรชัดเจน มีผู้นำที่เข้มแข็งและเสียสละ มีกองทุนที่หลากหลายรวม 21 กองทุน มีกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน โดยเฉพาะกฎเหล็กในการปราบปรามยาเสพติด มีประเพณีความเชื่อที่เสริมสร้างชุมชน
ปัจจัยกำหนดความยั่งยืน	การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกองทุนและการมีจิตสำนึกและความรับผิดชอบของสมาชิก
จุดอ่อนของชุมชน	เยาวชนบางกลุ่มขาดความสนใจในกิจกรรมของชุมชน
โอกาสการพัฒนา	กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและการเป็นชุมชนต้นแบบการพึ่งตนเองแบบยั่งยืน
ภัยคุกคามต่อชุมชน	กระแสบริโภคนิยมที่อาจกระทบคนรุ่นใหม่

ตารางที่ 5 สรุปสาระสำคัญของชุมชนโลกชุมชน อำเภอหนองไผ่ จังหวัดยโสธร

ประเด็นหลัก	คุณลักษณะเด่น
ลักษณะที่ตั้งชุมชน	ชุมชนเกษตรกรรม พื้นที่เหมาะสมการทำนา และเกษตรผสมผสาน
ภูมิหลัง	เป็นชุมชนที่มีจุดเด่นในเรื่องความเป็นตัวของตัวเอง ไม่รอรการช่วยเหลือหรือการพึ่งพาจากรัฐ
วิกฤตการณ์ที่ชุมชนประสบ	ในอดีตมีปัญหาเรื่องสุขภาพ ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ขาดโอกาสการพัฒนา
ปัจจัยกำหนดความเข้มแข็งและการพึ่งตนเอง	มีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถมีความมุ่งมั่น บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาเด่นชัด
ปัจจัยกำหนดความยั่งยืน	การสร้างคนรุ่นใหม่ การแสวงหาและพัฒนาองค์ความรู้ด้านการจัดการบนพื้นฐานการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน
จุดอ่อนของชุมชน	ผู้นำรุ่นเก่ามีภารกิจมากไม่มีเวลาให้ชุมชน ขาดผู้นำรุ่นใหม่ที่จะสานต่อกิจกรรม สมาชิกในชุมชนเริ่มมีความคิดแบบพึ่งพาผู้นำ
โอกาสการพัฒนา	แนวทางพุทธพัฒนา แนวทาง “ເືອດຢູ່ ເືອດກິນ” แนวทางพอเพียงและพึ่งตนเอง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การเป็นศูนย์การเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชน และเกษตรธรรมชาติ
ภัยคุกคามต่อชุมชน	กระแสของวัตถุนิยม ความแตกต่างทางความคิดของสมาชิกชุมชน โดยเฉพาะระหว่างผู้นำและชาวบ้าน และการเป็นชุมชนธุรกิจ

ตารางที่ 6 สรุปสาระสำคัญของชุมชนอินแปง อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

ประเด็นหลัก	คุณลักษณะเด่น
ลักษณะที่ตั้งชุมชน	ชุมชนเกษตรกรรม เหมาะสำหรับทำเกษตรธรรมชาติ และวนเกษตร
ภูมิหลัง	พื้นที่เดิมเป็นชาวเผ่าช่า ต่อมา มีชนเผ่ากะเลิงที่อพยพมาจากภูวานากะแดง (ปัจจุบันเป็นแขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาชนลาว) เข้ามาอยู่
วิกฤตการณ์ที่ชุมชนประสบ	สภาพป่าไม้รอบชุมชนถูกทำลายโดยกลุ่มนายทุน สัมปทานป่า กระทบต่อวิถีชีวิต ทำให้ชาวบ้านมารวมกลุ่มกันต่อสู้และสานแนวทางพึ่งตนเอง
ปัจจัยกำหนดความเข้มแข็งและการพึ่งตนเอง	การมีผู้นำที่หลากหลาย มีจิตสำนึก ความรับผิดชอบและความเสียสละ ความช่วยเหลือ เอื้ออาทรของสมาชิกชุมชน การมีกระบวนการปรึกษาหารือ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรและป่าไม้ มีวัฒนธรรมเข้มแข็งของชนเผ่ากะเลิง
ปัจจัยกำหนดความยั่งยืน	การบริหารจัดการเรื่องคน กระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
จุดอ่อนของชุมชน	มีปัญหาการประสานงาน ปัญหาการสื่อสารภายในกลุ่มสมาชิก สังคมภายนอกมองว่าเป็นชุมชนที่สวนกระแสหลัก
โอกาสการพัฒนา	เป็นศูนย์การเรียนรู้การพึ่งตนเองในลักษณะวิชาลัยชุมชน เพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน แหล่งศึกษาอบรมการอนุรักษ์พื้นที่ฟูป่า
ภัยคุกคามต่อชุมชน	เศรษฐกิจและสังคมแบบใหม่ และทัศนคติของคนภายนอกที่ยังไม่เข้าใจแนวทางที่ชุมชนกำลังมุ่งไปสู่ เป็นช่องว่างทางความคิดการพัฒนา

ตารางที่ 7 สรุปสาระสำคัญของชุมชนบ้านเป็ดใน อำเภอเมือง จังหวัดตราด

ประเด็นหลัก	คุณลักษณะเด่น
ลักษณะที่ตั้งชุมชน	เป็นชุมชนพื้นที่เกษตรกรรมมีพื้นที่ป่าชายเลน
ภูมิหลัง	เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีความเข้มแข็ง ประชาชนมีวิถีชีวิตเรียบง่าย
วิกฤตการณ์ที่ชุมชนประสบ	มีกลุ่มนายทุนสัมปทานป่าชายเลนเข้ามาบุกรุกเพื่อครอบครองพื้นที่ มีแกนนำชาวบ้านออกมารวมตัวกันต่อสู้กับอิทธิพลเพื่อพิทักษ์ผืนป่าชายเลนนับหมื่นไร่ และต่อมาได้กลายมาเป็นรากฐานในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของหมู่บ้าน
ปัจจัยกำหนดความเข้มแข็ง	การมีผู้นำที่เข้มแข็งเสียสละ อุทิศตน การยึดมั่นในวัฒนธรรมความเชื่อโดยเฉพาะการไปร่วมงานบุญของหมู่บ้าน ที่สำคัญคืองานศพของสมาชิกในหมู่บ้านกลายเป็นธรรมเนียมที่สืบทอดและนำไปสู่ความช่วยเหลือเอื้ออาทร
ปัจจัยกำหนดความยั่งยืน	การมีกองทุนสัจจะที่เข้มแข็ง การมีความร่วมมือในลักษณะเครือข่ายชาวบ้านและชุมชนภายนอก การส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
จุดอ่อนของชุมชน	ชาวบ้านมีปัญหาน้ำท่วมซึ่งเป็นผลมาจากการทำนาทุ่งเชิงพาณิชย์ในอดีต
โอกาสการพัฒนา	ศูนย์การเรียนรู้และการอนุรักษ์ธรรมชาติป่าชายเลน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนพึ่งตนเองแบบบูรณาการ
ภัยคุกคามต่อชุมชน	ระบบเศรษฐกิจแผนใหม่ และวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ที่มีความเสี่ยงเรื่องกระแสวัตถุนิยมมากขึ้น

ตารางที่ 8 สรุปสาระสำคัญของชุมชนศิรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา
 จังหวัดนครศรีธรรมราช

ประเด็นหลัก	คุณลักษณะเด่น
ลักษณะที่ตั้งชุมชน	เป็นชุมชนเกษตรขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ในที่ราบท่ามกลางเชิงเขาหลวง
ภูมิหลัง	ตอนต้นในรัชสมัยรัชการที่ 1-2 มีกลุ่มชาวบ้านหนีเกณฑ์ทหารที่จะให้ไปรบที่ไทรบุรี หลบหนีไปตามคลองขุนน้ำไปตั้งบ้านเรือนในหุบเชิงเขาหลวง เรียกชุมชน "บ้านขุนน้ำ" ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น "บ้านศิรีวง" ตามชื่อวัด
วิกฤตการณ์ที่ชุมชนประสบ	อุทกภัยที่ส่งผลให้บ้านเรือนของชุมชนเสียหายอย่างหนัก
ปัจจัยกำหนดความเข้มแข็ง	ภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง ภูมิปัญญาชาวบ้าน จิตสำนึก ระบบเครือญาติ การมีชนบทธรรมนิยม และวิถีความเชื่อเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ความสามารถในการเรียนรู้ กองทุนชุมชนที่เข้มแข็ง การมีองค์กรชาวบ้านที่หลากหลายและมีการทำงานเป็นเครือข่าย
ปัจจัยกำหนดความยั่งยืน	ศักยภาพการจัดการและการบูรณาการกิจกรรมการพัฒนา การปรับโครงสร้างการบริหารจัดการของชุมชน การสืบสาน และการสร้างผู้นำรุ่นใหม่
จุดอ่อนของชุมชน	ขาดการประสานการดำเนินงานที่เป็นระบบ ขาดองค์ความรู้ด้านการจัดการ
โอกาสการพัฒนา	ชุมชนเกษตรธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ และเชิงเกษตรกรรม
ภัยคุกคามต่อชุมชน	กระแสของวัตถุนิยม และการแพร่ของวัฒนธรรมเมืองจากภายนอกอาจกระทบต่อวิถีชีวิตและค่านิยมของคนในชุมชน

5. กรอบนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืน แนวคิดชุมชนพึ่งตนเอง และการทบทวนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติประกอบการวิเคราะห์การดำเนินงานของชุมชนที่ศึกษา คิดว่าถึงเวลาแล้วที่ประเทศไทยจะหันกลับสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองและผลักดันให้ชุมชนพึ่งตนเองเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติ ส่งเสริมศักยภาพชุมชนให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ และทำให้ชุมชนเป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในการกำหนดกรอบนโยบายการพัฒนาตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง ได้กำหนดให้ชุมชนพึ่งตนเองเป็นทั้งจุดหมาย (ends) และวิธีการ (means) ในขณะเดียวกัน โดยมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่ความผาสุกและการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ความเป็นสังคมที่มีคุณภาพและมีดุลยภาพ ทั้งทางด้านกายภาพ จิตใจและจิตวิญญาณ ทั้งนี้สามารถกำหนดทางเลือกของนโยบาย 3 ทางเลือก ดังนี้

ทางเลือกที่ 1: นโยบายมุ่งเสริมสร้างความเป็นอยู่และความผาสุกของคนในชุมชน ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ 1) การขจัดความยากจนและความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจสังคม 2) การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง 3) การธำรงรักษาความหลากหลายและบูรณาการด้านวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชน 4) การสร้างองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นรากฐานการพัฒนา 5) การจัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในและภายนอกชุมชน

ทางเลือกที่ 2: นโยบายมุ่งเสริมสร้างขีดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน มียุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ 1) การส่งเสริมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน 2) การส่งเสริมการกระจายอำนาจและการเสริมพลังอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน 3) การสร้างเครือข่ายในการพึ่งตนเองทั้งในระดับครอบครัว ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน 4) การสนับสนุนกลไกของท้องถิ่นในการจัดการปัญหาของชุมชน

ทางเลือกที่ 3: นโยบายมุ่งรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยมียุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ 1) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาอาชีพ 2) การอนุรักษ์ความหลากหลายทรัพยากรชีวภาพ 3) การฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ชุมชน

ในแต่ละทางเลือกได้กำหนดยุทธศาสตร์ที่สำคัญพร้อมทั้งมาตรการ เพื่อรองรับแต่ละยุทธศาสตร์ ดังนี้

กรอบนโยบายที่ 1: นโยบายมุ่งเสริมสร้างความเป็นอยู่และความผาสุกของคนในชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 1: การขจัดความยากจนและความเหลื่อมล้ำด้าน เศรษฐกิจสังคมของชุมชน

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- ปฏิรูประบบการถือครองที่ดินเพื่อให้การกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม
- เพิ่มโอกาสการจ้างงานและการมีงานทำในชุมชนที่ด้อยโอกาส เพื่อลดช่องว่างรายได้และความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจสังคม
- การพัฒนาสาธารณูปการขั้นพื้นฐานสำหรับชุมชนที่ห่างไกลและขาดการพัฒนา
- ขยายโอกาสทางการศึกษา โดยเป็นการศึกษาตามความต้องการของชุมชนและจัดการโดยชุมชนในลักษณะศูนย์การศึกษาชุมชนพึ่งตนเอง
- ปลดปล่อยหนี้สินนอกระบบซึ่งเป็นผลมาจากการที่ชุมชนถูกเอารัดเอาเปรียบ
- พัฒนากองทุนชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนและการปลดปล่อยหนี้สิน
- ส่งเสริมให้จัดตั้งธนาคารประชาชนที่ประชาชนเป็นเจ้าของและดำเนินการเองในลักษณะของธนาคาร กรามิน แบงค์

ยุทธศาสตร์ที่ 2: การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจแบบพอเพียง

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- ส่งเสริมให้ชุมชนยึดปรัชญาของเศรษฐกิจแบบพอเพียง (Self-sufficiency Economy) เป็นทางเลือกในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม
- ส่งเสริมให้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนในลักษณะการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนและระหว่างชุมชนตามหลักประโยชน์จากความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูล (Collaborative Advantage)
- พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยยกระดับให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางความมั่นคงของอาหาร ส่งเสริมให้มีการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลัก พร้อมกับกำหนดยุทธศาสตร์ให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางความมั่นคงของอาหารโลก (World Food Security)⁵
- สร้างผลผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนกับชุมชนเครือข่าย ผลผลิตส่วนเกินมีการแปรรูปเพิ่มมูลค่าเพื่อการจำหน่าย พร้อมกับสร้างเครือข่ายจากระดับชุมชน สู่ระดับ ภูมิภาคและสู่ระดับโลกตามลำดับ
- ส่งเสริมให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม (Agrotourism) ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
- ส่งเสริมให้มีองค์กรและการรวมกลุ่มองค์กรภาคี เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน
- สนับสนุนให้มีกองทุนที่หลากหลายเพื่อเป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมที่พอเพียงเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 3: อารงรักษาความหลากหลายและบูรณาการวัฒนธรรมที่ดั่งามของชุมชน

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- อนุรักษ์ความหลากหลายของวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั่งามของชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนและบูรณาการวัฒนธรรมระหว่างชุมชน

- ประยุกต์วัฒนธรรมชุมชนให้เอื้อต่อกระบวนการผลิตและแบบแผนการบริโภคบนพื้นฐานการพึ่งตนเอง
- สร้างกลไกและภูมิคุ้มกันมิให้คนในชุมชนถูกการครอบงำจากกระแสของบริโภคนิยม วัตถุนิยม
- ยอมรับและสนับสนุนกฎเกณฑ์ท้องถิ่น (Native Rules) ตลอดจนแบบแผนการปฏิบัติที่ส่งเสริมความสามัคคี ความรักและเอื้ออาทรกันของคนในชุมชนให้เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบสังคมของคนในชุมชนโดยความริเริ่มของชุมชนเอง

ยุทธศาสตร์ที่ 4: การสร้างองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นรากฐานการพัฒนา

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- รักษาและฟื้นฟูภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้งในด้านกระบวนการผลิตสินค้าของชุมชน การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมในชุมชน การแพทย์แผนไทย เป็นต้น
- ส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยโดยชุมชน เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่จะเป็นรากฐานการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองและสร้างชุมชนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน
- ส่งเสริมให้มีหลักสูตร การศึกษาทางเลือกเพื่อสร้างศักยภาพการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน และมีการเตรียมคนเตรียมผู้นำรุ่นใหม่ที่จะมาสานต่อกิจกรรมของชุมชน
- ส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชนและให้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชุมชนภายนอก และมีกลไกป้องกันการแพร่ของวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาครอบงำหรือทำลายวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 5: การจัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในและภายนอกชุมชน

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- ส่งเสริมการเมืองภาคประชาชน สร้างความรู้ความเข้าใจและรณรงค์ให้สมาชิกในชุมชนตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดี (Good Corporate Citizen)

- ส่งเสริมให้ชุมชนรวมกลุ่มเพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเข้าไปมีบทบาทในกระบวนการกำหนดนโยบายการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน
- มีเวทีชุมชนในการอภิปรายและแลกเปลี่ยนทัศนะ ระหว่างสมาชิกในชุมชน และสถาบันทางการเมือง หน่วยงานของรัฐถึงความสัมพันธ์ในเชิงบทบาทที่มีคุณภาพ

กรอบนโยบายที่ 2: นโยบายมุ่งเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 6: การส่งเสริมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- ส่งเสริมให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเกิดความยั่งยืนโดยคำนึงถึงความสามารถที่จะฟื้นตัวขึ้นใหม่ โดยเน้นแนวทางการใช้ประโยชน์แบบผสมผสาน มีบูรณาการและไม่ทำลายคุณภาพของระบบนิเวศน์
- กำหนดให้มีการจัดสรรและการกระจายทรัพยากรธรรมชาติให้ชุมชนอย่างเหมาะสมและให้เกิดความเป็นธรรมระหว่างกลุ่มอาชีพพื้นที่และชนรุ่น
- มีการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์เพื่อป้องกันการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์จากกลุ่มทุนจากภายนอก
- มีกลไกในการป้องกันปัญหาความขัดแย้งเรื่องการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ (Conflicts over resource uses) และสนับสนุนคุ้มครองสิทธิชุมชนในการรักษา การจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติตามแนวทางแบบยั่งยืน ด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment-EIA)
- กำหนดให้มีการศึกษาผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment-EIA) และด้านสังคม (Social Impact Assessment-SIA) รวมถึงผลกระทบด้านสุขภาพ (Health Impact Assessment-HIA) จากการใช้ประโยชน์หรือกิจกรรมการพัฒนาที่อาจส่งผลกระทบต่อแบบแผนการดำเนินชีวิตในชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 7: กระจายอำนาจและเสริมพลังอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- ส่งเสริมให้มีคณะกรรมการชุมชนเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
- ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเพื่อเสริมอำนาจให้ชุมชนสามารถดำเนินงาน วางแผน จัดการ อนุรักษ์และกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติตามแนวทางแบบยั่งยืนของชุมชน
- ส่งเสริมให้มีองค์กรภาคีโดยชุมชนเป็นแกนประสานการดำเนินงานเพื่อจัดการทรัพยากรของชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 8: สร้างเครือข่ายในการพึ่งตนเองระดับครอบครัวภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- มีศูนย์ประสานการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองประจำทุกชุมชน และมีวาระของชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างชุมชน
- จัดตั้งระบบข้อมูล พัฒนาระบบสารสนเทศชุมชนพึ่งตนเอง และพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคีชุมชน
- จัดทำฐานข้อมูลปราชญ์ท้องถิ่น ผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ
- ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และสร้างผู้นำรุ่นใหม่ โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนเพื่อเตรียมพร้อมที่จะเป็นผู้นำของชุมชนในอนาคต

ยุทธศาสตร์ที่ 9: สนับสนุนกลไกของท้องถิ่นในการจัดการปัญหาของชุมชน

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- สนับสนุนให้มีเวทีชาวบ้าน (People Forum) เพื่อเป็นเวทีเสวนาศึกษาปัญหาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตลอดจนหาข้อสรุปในการแก้ไขปัญหของชุมชน

- ส่งเสริมการทำประชาพิจารณ์ การรับฟังเสียงประชาชนโดยให้ความสำคัญของชุมชนที่ได้รับผลกระทบด้านลบจากกิจกรรมการพัฒนาได้ซักถามข้อข้องใจอย่างพอเพียง
- ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการกำหนดนโยบาย การวางแผนพัฒนาและการกำหนดโครงการพัฒนา
- สร้างความเข้มแข็งสถาบันของชุมชนที่มีอยู่เดิม เช่น สหกรณ์ กลุ่ม ชมรม สมาคม พร้อมกับส่งเสริมและพัฒนาสถาบันชุมชนอื่นๆ เพื่อเป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาของชุมชน
- ส่งเสริมให้มีคณะกรรมการชุมชนเพื่อเป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในชุมชนเช่น วิกฤตด้านสังคม วิกฤตภัยธรรมชาติและภัยพิบัติต่างๆ โรคภัยไข้เจ็บที่อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพ วิกฤตสิ่งแวดล้อม วิกฤตพลังงาน ตลอดจนวิกฤตความมั่นคงตามแนวชายแดน

กรอบนโยบายที่ 3: นโยบายมุ่งรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 10: อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นรากฐานการพึ่งตนเอง

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- เร่งดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ได้แก่ ทรัพยากรที่ดิน ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรแหล่งน้ำ ทรัพยากรประมง
- สนับสนุนการดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระบบบูรณาการ โดยอาศัยภาคีความร่วมมือระหว่างภาคประชาชน กับองค์กรท้องถิ่น
- เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ
- รณรงค์สร้างจิตสำนึกและสร้างความเข้าใจและความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

**ยุทธศาสตร์ที่ 11: การอนุรักษ์ความหลากหลายของ
ทรัพยากรชีวภาพของชุมชน**

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- การอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ (Biological resources) เพื่อเป็นรากฐานในการสร้างโอกาสการพัฒนาชุมชนตามแนวทางพึ่งตนเอง สงวนรักษาพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่ถูกคุกคามและใกล้สูญพันธุ์
- รักษาคุณภาพของทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่มิให้เสื่อมลง และมีแผนการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง
- ส่งเสริมการสำรวจ ศึกษาวิจัยทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ โดยสนับสนุนให้ปราชญ์ท้องถิ่นและคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
- ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในติดตามสถานภาพของทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน โดยระบบข้อมูลระยะไกล (Remote sensing) ภาพถ่ายดาวเทียม และระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographic Information System-GIS) เพื่อติดตามผลกระทบอย่างใกล้ชิดและทันสถานการณ์

**ยุทธศาสตร์ที่ 12: การฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและการรักษาสมดุล
ของระบบนิเวศของชุมชน**

มาตรการรองรับยุทธศาสตร์

- ดำเนินการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของชุมชนให้กลับคืนสู่ความสมบูรณ์
- กำหนดเขตพื้นที่ชุมชนที่มีความอ่อนไหวของระบบนิเวศ (ecologically sensitive area) และมีมาตรการฟื้นฟูอย่างเป็นระบบ
- กำหนดให้มีการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment) โดยชุมชนมีส่วนร่วม ก่อนการตัดสินใจดำเนินโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาที่อาจส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศชุมชน

6. ตัวแบบการจัดการชุมชนพึ่งตนเอง

จากผลการสำรวจแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืน แนวทางชุมชนพึ่งตนเอง และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การทบทวนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะของแผนพัฒนา การวิเคราะห์ชุมชนพึ่งตนเองที่ศึกษาดูงาน และจากกรอบนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาตามแนวทางพึ่งตนเอง ได้นำมาเป็นพื้นฐานในการกำหนดตัวแบบการจัดการตามแนวทางแบบยั่งยืน โดยกำหนดให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา มีองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับชุมชนพึ่งตนเองประกอบด้วย

ประการแรก ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากสำหรับการพึ่งตนเองของชุมชน ชุมชนชนบทในอดีตมีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองสูง เพราะมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำมีปัจจัยในการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองได้อย่างมั่นคง หลายพื้นที่เป็นอยู่ช้าวุ่นน้ำ เป็นดินแดนแห่งท้องทุ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมือนดังทุ่งรวงทอง เช่น สุโขทัยในอดีตที่สะท้อนถึงในน้ำมีปลาในนามีข้าว และหลายชุมชนในภาคกลาง โดยเฉพาะชื่อจังหวัดส่วนใหญ่สะท้อนถึงความมั่งคั่งของทรัพยากร อาทิ อ่างทอง สุพรรณบุรี กาญจนบุรี หรือสะท้อนถึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรชายฝั่ง อาทิ เพ็ชรบูรณ์ เพ็ชรบุรี

ประการที่สอง ทูทางสังคมและทุนเศรษฐกิจ เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญเพื่อให้ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเอง ชุมชนจำเป็นต้องมีทุนทางสังคมหมายถึงมีระบบสังคมชนบทธรรมเนียม วัฒนธรรมที่เกื้อกูลกับการดำรงอยู่ร่วมกัน ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีความร่วมมือร่วมใจ ช่วยเหลือเอื้ออาทร และสมาชิกทุกคนมีจิตสำนึกมีอุดมการณ์ร่วมของชุมชน มีความผูกพันในการสรรสร้างความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและมั่นคง

ประการที่สาม ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ ชุมชนจะพึ่งตนเองได้ต้องมีภูมิปัญญาและองค์ความรู้ เพื่อนำมาเป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน การแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ของชุมชน ตลอดจนการมีภูมิปัญญาในการคิด วางแผน กำหนดเป้าหมายของตนเอง องค์ความรู้เพื่อการจัดการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนโดยชุมชนเอง การมี

เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนเป็นนวัตกรรมของชุมชน รวมถึงองค์ความรู้ในการปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างปลอดภัยและมั่นคงในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ชุมชนจำเป็นต้องมีภูมิปัญญาและองค์ความรู้ใหม่ๆ ในการจัดการความสัมพันธ์ภายในชุมชน และการจัดการความร่วมมือกับภายนอกชุมชน

ประการที่สี่ ระบบการจัดการซึ่งประกอบด้วย ปรัชญา คุณค่า และวัฒนธรรมชุมชน มีองค์การชุมชนและการจัดการซึ่งจะช่วยให้การประสานและบูรณาการความร่วมมือ หากเรามองชุมชนเป็นองค์การชุมชนเปรียบเสมือนองค์การที่มีชีวิตและประกอบด้วยระบบคุณค่า มีขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีปรัชญา คุณค่าที่สมาชิกยึดถือเป็นบรรทัดฐานการปฏิบัติร่วมกัน คุณค่าหลักอาจเป็นเรื่องความเป็นธรรมในสังคม ความเสมอภาค การเคารพในสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ความเชื่อและศักยภาพของสมาชิกในชุมชน การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และถ้าเราพิจารณาถึงแนวคิดเรื่องผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders) ชุมชนเป็นที่รวมของวิถีชีวิตและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ปฏิบัติ (actors) ที่หลากหลายทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสถาบัน การมีระบบการจัดการจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ประการที่ห้า การสนับสนุนจากภายนอก เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการพึ่งตนเองของชุมชน มีหลายชุมชนที่มีความพร้อมและสามารถพึ่งตนเอง แต่มีหลายชุมชนที่ขาดศักยภาพหรือถูกกระทำให้สูญเสียศักยภาพ จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือ ซึ่งอาจเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ชุมชนต้องการความสนับสนุนด้านเทคนิควิชาการ ชุมชนมีความจำเป็นต้องติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเพื่อให้มีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับสูงขึ้น

ประการที่หก ปัจจัยเงื่อนไขที่เอื้อต่อการพึ่งตนเอง ในสถานการณ์ที่โลกขับเคลื่อนไปในกระแสโลกาภิวัตน์ สังคมในยุคทุนนิยมและการเปิดเสรีทางการค้า และการสื่อสารโทรคมนาคม กระแสของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมที่เป็นอยู่ได้สร้างแรงกดดันให้กับชุมชน โดยเฉพาะชุมชนชนบทและชุมชนเมืองยากจน กระแสของการเมืองในประเทศที่ถูก

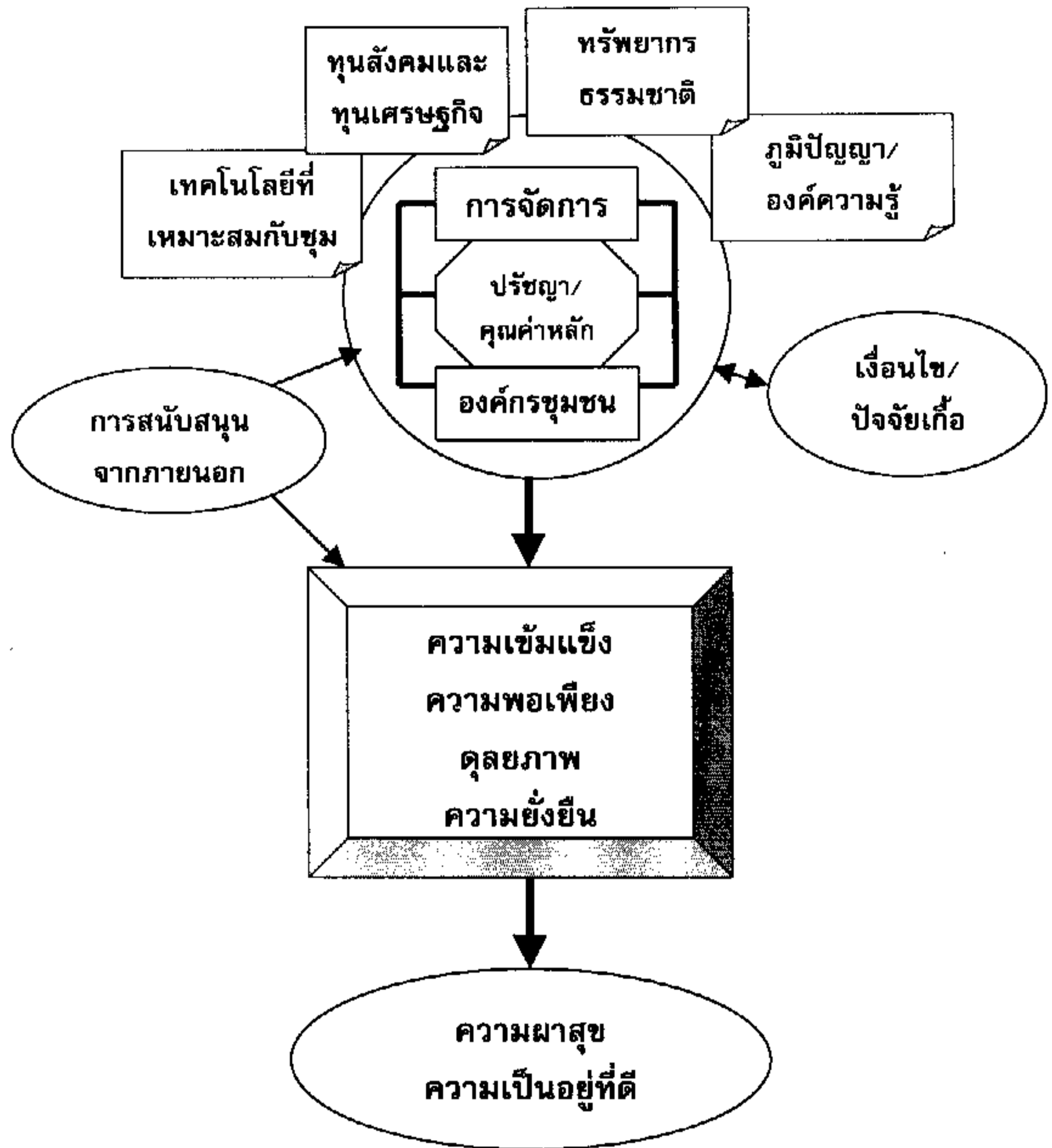
กำหนดโดยกลุ่มทุน และการแพร่ของวัฒนธรรมต่างชาติ นับเป็นภัยคุกคามชุมชนและทำให้ชุมชนต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ทั้งนี้ ชุมชนจะอยู่รอดได้และสามารถมีแบบแผนที่พึ่งตนเองได้หรือไม่ มีปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญ ได้แก่

- การปรับวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชน และปรับวิถีชีวิตใหม่โดยยึดถือปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ใช้ชีวิตอยู่ในทางสายกลาง เรียบง่าย มีความเพียร และอยู่อย่างเกื้อกูลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้เท่าทันตนเองและสามารถก้าวข้ามวัตถุนิยมและบริโภคนิยม สามารถปรับตัวดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ได้

- ปรับความคิดและปรับจิตสำนึกการเป็นผู้ให้ ผู้สนับสนุนช่วยเหลือ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต้องอาศัยปณิธาน ความมุ่งมั่น และวิสัยทัศน์ของผู้นำ นักการเมืองในฐานะผู้กำหนดนโยบาย ตลอดจนนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

- จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบสังคมใหม่ซึ่งหมายถึงการจัดระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วยตนเอง และการจัดระบบความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก กล่าวโดยเฉพาะสังคมไทยจำเป็นต้องจัดระบบโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ที่อยู่บนพื้นฐานของสำนึกใหม่ร่วมกันในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างเห็นอกเห็นใจ เอื้ออาทร คนที่มีศักยภาพสูงกว่า ผู้ที่มีสถานะทางอำนาจและสถานะทางเศรษฐกิจสังคมที่สูงกว่าจะเสียสละ แบ่งปัน ลดการเอารัดเอาเปรียบสังคม

หากมีการจัดการที่เหมาะสม เป็นที่คาดหมายว่าชุมชนจะมีความเข้มแข็ง ความพอเพียง มีคุณภาพและความยั่งยืน สู้ภัยส่งผลให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีและความผาสุกของชุมชนของชุมชน และหากทุกชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเอง มีความเข้มแข็ง และพัฒนาไปสู่การมีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน และขยายไปสู่ระดับชาติและระดับโลก สามารถบรรลุจุดหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน สำหรับตัวแบบการจัดการตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเองแบบยั่งยืน ได้นำเสนอในแผนภาพที่ 3



แผนภาพที่ 3 ตัวแบบการจัดการตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเองแบบยั่งยืน

7. ตัวชี้วัดความยั่งยืนของชุมชน

ความยั่งยืน (Sustainability) เป็น 'เป้าหมายที่พึงปรารถนาของการพัฒนา' มีความหมายที่แฝงนัยของการพัฒนาและการจัดการสิ่งแวดล้อม ความหมายของความยั่งยืนจึงครอบคลุมในหลายมิติ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สะท้อนถึงผลผลิตต่อเนืองยืนยาว (sustainable yield) ในขณะที่ฐานของทรัพยากรไม่เสื่อมถอยหรือลดลง ในมิติของเศรษฐกิจสังคมเกี่ยวกับระบบการผลิตและการกระจายผลตอบแทนที่เป็นธรรม (distributional equity) ในมิติของสิ่งแวดล้อม แสดงถึงความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศน์ (carrying capacity) ส่วนในกรอบของมานุษยวิทยา บอกลักษณะอยู่รอดและความสามารถดำรงอยู่ของมนุษยชาติ (Pathranarakul, 1996: 23-28)

ตัวชี้วัดความยั่งยืน (Sustainability Indicators) อาจพิจารณาใน มิติที่สำคัญ 5 ด้าน ได้แก่

1) **มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Resource Dimension)** การที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องมีการอนุรักษ์ฟื้นฟู และสงวนรักษาเพื่อเป็นปัจจัยในการดำรงชีพ การประกอบอาชีพ ตัวชี้วัดในมิติของทรัพยากร ได้แก่ สัดส่วนของพื้นที่ป่าต่อพื้นที่ทำกิน อัตราการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ จำนวนชนิดของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ป่าบริเวณชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การเพิ่มความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ความสมบูรณ์ของแร่ธาตุอาหารในดิน อัตราการใช้ปุ๋ยและสารเคมี

2) **มิติด้านสังคม-วัฒนธรรม (Socio-cultural Dimension)** ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ ได้แก่ ความเป็นธรรมในสังคม ความเอื้ออาทร ความร่วมมือ จิตสำนึกและความเสียสละ ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ กฎเกณฑ์ของชุมชน ระบบการแลกเปลี่ยนในชุมชน ความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน ระดับความขัดแย้งในชุมชน

3) **มิติด้านเศรษฐกิจชุมชน (Economic Dimension)** ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ ได้แก่ การมีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ระดับรายได้ ภาวะหนี้สิน ระดับการพึ่งพาแหล่งเงินกู้นอกระบบ การเข้าถึงทรัพยากร

ทุนเศรษฐกิจในรูปกองทุนชุมชน อาทิ กองทุนสัจจะ ผลผลิตของชุมชน แหล่งตลาดผลผลิตชุมชน

4) มิติด้านระบบนิเวศน์ชุมชน (Ecological Dimension)

ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ ได้แก่ ปริมาณขยะมูลฝอย มลภาวะทางน้ำ มลภาวะทางอากาศ ความสามารถที่จะรองรับของระบบนิเวศน์ อัตราการพังทลายและสูญเสียน้ำดิน ความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม (environmental consciousness) ปริมาณสารพิษและสารเคมีตกค้างในที่ดินการเกษตร อัตราการใช้ยาฆ่าแมลงและยากำจัดศัตรูพืช

5) มิติด้านสถาบันชุมชน (Institutional Dimension)

ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ ได้แก่ สิทธิชุมชน กฎเกณฑ์ท้องถิ่น จำนวนปราชญ์ท้องถิ่น ผู้นำที่เข้มแข็ง ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ชีตความสามารถด้านการผลิต ชีตความสามารถด้านการจัดการตลาด การเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ชุมชน ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน จำนวนและชนิดขององค์กรชุมชน ซึ่งอาจเป็นในรูปแบบกลุ่ม ชมรม สมาคม หรือคณะกรรมการ

6) มิติด้านเทคโนโลยี ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ ได้แก่

เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน นวัตกรรมและสิ่งประดิษฐ์บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน ระดับการพึ่งพาทางเทคโนโลยีจากภายนอก เทคโนโลยีควรมีความสอดคล้องกับท้องถิ่น ซึ่งในแง่นี้เทคโนโลยีสำหรับการผลิตขนาดใหญ่ (Mass Production) อาจไม่เหมาะกับชุมชนเพราะอาจนำไปสู่สภาวะการพึ่งพาเทคโนโลยีจากภายนอก

ตารางที่ 9 ตัวชี้วัดความยั่งยืนของชุมชนจำแนกตามมิติต่างๆ

มิติของชุมชน	ตัวชี้วัดความยั่งยืน
มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติ	1) สัดส่วนของพื้นที่ป่าต่อพื้นที่ทำกิน 2) อัตราการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ 3) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 4) การเพิ่มผลผลิตของทรัพยากรป่าไม้ 5) ความสมบูรณ์ของแร่ธาตุอาหารในดิน 6) อัตราการใช้ปุ๋ยและสารเคมี
มิติด้านสังคม-วัฒนธรรม	1) ความเป็นธรรมในสังคม 2) ความเอื้ออาทร 3) ความร่วมมือ 4) จิตสำนึกและความเสียสละ 5) ภูมิปัญญาชาวบ้าน 6) วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ 7) กฎเกณฑ์ของชุมชน 8) การแลกเปลี่ยนในชุมชน 9) ความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน 10) ระดับความขัดแย้งในชุมชน
มิติด้านเศรษฐกิจชุมชน	1) เศรษฐกิจพอเพียง 2) ระดับรายได้ 3) ภาวะหนี้สิน 4) ระดับการพึ่งพาแหล่งเงินกู้จากระบบ 5) การเข้าถึงทรัพยากร 6) ทุนเศรษฐกิจในรูปกองทุนชุมชน 7) ผลผลิตของชุมชน 8) แหล่งตลาดชุมชน
มิติด้านระบบนิเวศน์ชุมชน	1) ปริมาณขยะมูลฝอย 2) มลภาวะทางน้ำ 3) มลภาวะทางอากาศ 4) ความสามารถที่จะรองรับของระบบนิเวศน์ 5) อัตราการพังทลายและสูญเสียหน้าดิน 6) ความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ 7) จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม 8) ปริมาณสารพิษและสารเคมีตกค้างในที่ดินการเกษตร 9) อัตราการใช้ยาฆ่าแมลงและยากำจัดศัตรูพืช
มิติด้านสถาบันชุมชน	1) สิทธิชุมชน 2) กฎเกณฑ์ท้องถิ่น 3) จำนวนปราชญ์ท้องถิ่น 4) ภาวะผู้นำ 5) ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 6) ชีตความสามารถด้านการผลิต 7) ทักษะความสามารถด้านการจัดการตลาด 6) การเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ชุมชน 8) ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน 9) จำนวนและชนิดขององค์กรชุมชน
มิติด้านเทคโนโลยี	1) เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน 2) นวัตกรรมและสิ่งประดิษฐ์บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน 3) ระดับการพึ่งพาทางเทคโนโลยีจากภายนอก

8. สรุปและเสนอแนะ

การพัฒนาประเทศในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาตั้งอยู่บนพื้นฐานของยุทธศาสตร์การสร้างความสำเร็จเติบโตด้านเศรษฐกิจ การมุ่งเศรษฐกิจเป็นศูนย์กลางส่งผลให้การพัฒนาขาดดุลยภาพ ทำให้การพัฒนาเป็นลักษณะ “สภาพเศรษฐกิจไม่ดี สังคมมีปัญหา และการพัฒนาไม่ยั่งยืน” จากการศึกษาประเทศไทยยึดแนวทางอุตสาหกรรมที่มุ่งการส่งออกเป็นหลัก ทำให้สังคมมีความก้าวหน้าและเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น ในขณะที่ชุมชนชนบทถูกทอดทิ้งให้อ่อนแอลง การพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจกระแสหลัก ส่งผลให้วิถีของชุมชนและผู้คนมีความไม่เอียงเป็นบริโภคนิยมและวัตถุนิยมมากขึ้น

ดังนั้น ประเทศไทยควรกลับมาทบทวนโดยปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาอย่างจริงจัง ส่งเสริมให้ชุมชนมีขีดความสามารถในการพึ่งตนเอง มีความเข้มแข็งและมีขีดความสามารถในการจัดการด้วยตนเอง และจากการศึกษาชุมชนที่ศึกษาดูงานพบว่าชุมชนที่ศึกษามีศักยภาพในการพึ่งตนเอง มีทรัพยากร มีทุนสังคม ภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างไรก็ตาม ในท่ามกลางเศรษฐกิจสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีความจำเป็นที่หน่วยงานของรัฐควรปรับทิศทางนโยบายเพื่อเสริมสร้างชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

การศึกษานี้ได้เสนอกรอบนโยบาย ประกอบด้วยทางเลือกนโยบาย 3 ด้าน คือ ทางเลือกที่ 1: นโยบายมุ่งเสริมสร้างความเป็นอยู่และความผาสุกของคนในชุมชน ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ 1) การขจัดความยากจนและความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจสังคม 2) การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง 3) การธำรงรักษาความหลากหลายและบูรณาการด้านวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชน 4) การสร้างองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นรากฐานการพัฒนา 5) การจัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในและภายนอกชุมชน

ทางเลือกที่ 2: นโยบายมุ่งเสริมสร้างขีดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน มียุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ 1) การส่งเสริมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน 2) การส่งเสริมการกระจาย

อำนาจและการเสริมพลังอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน 3) การสร้างเครือข่ายในการพึ่งตนเองทั้งในระดับครอบครัว ภายในชุมชน และระหว่างชุมชน 4) การสนับสนุนกลไกของท้องถิ่นในการจัดการปัญหาของชุมชน

ทางเลือกที่ 3: นโยบายมุ่งรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยมียุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ 1) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาอาชีพ 2) การอนุรักษ์ความหลากหลายทรัพยากรชีวภาพ 3) การฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และรักษาความสมดุลของระบบนิเวศชุมชน

การศึกษาได้เสนอตัวแบบการจัดการแบบยั่งยืน โดยให้ความสำคัญองค์ประกอบด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทูทางสังคมและทูทางเศรษฐกิจ มีระบบการจัดการที่ยึดถือคุณค่าหลักของชุมชน ภูมิปัญญา ท้องถิ่นและรากฐานของวัฒนธรรมชุมชน ส่งเสริมองค์กรชุมชน และที่สำคัญมีการสนับสนุนจากภายนอก และการให้ความสำคัญกับเงื่อนไขหรือปัจจัยเอื้อต่อการพึ่งตนเองของชุมชนที่สำคัญคือการมีสำนักแห่งชุมชน และการปรับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชุมชนกับรัฐและสถาบันภายนอก

สำหรับตัวชี้วัดความยั่งยืนของชุมชน ได้เสนอกรอบตัวชี้วัดครอบคลุมใน 6 มิติ ได้แก่ 1) มิติด้านทรัพยากร 2) มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม 3) มิติด้านเศรษฐกิจ 4) มิติด้านสถาบันซึ่งมีความเชื่อมโยงด้านการเมืองและการจัดการ 5) มิติด้านเทคโนโลยี และ 6) มิติด้านสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอแนะ

1. รัฐควรกำหนดเป็นนโยบายในการส่งเสริมชุมชนพึ่งตนเอง และพัฒนาระบบสนับสนุนที่จำเป็นในการขยายเครือข่ายชุมชนพึ่งตนเอง และสร้างระบบภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนให้สามารถยืนหยัดอยู่ในกระแสของโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะชุมชนที่อ่อนแอและขาดโอกาสรัฐจะดูแล ป้องกันการเอารัดเอาเปรียบชุมชนโดยรัฐได้อย่างไร หากจะต้องป้องกันการพัฒนาที่ไปทำลายศักยภาพของชุมชน ขณะเดียวกันควรสนับสนุนสถาบันของชุมชนให้สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน

ตัวเอง และในระยะยาวจะช่วยให้ชุมชนสามารถลดความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาท่างกายนอกหรือจากภาครัฐได้

2. พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้ชุมชนเป็นรากฐานของเศรษฐกิจที่แท้จริง วางรากฐานเศรษฐกิจบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน เป็นเศรษฐกิจสายกลาง เป็นพุทธเศรษฐกิจเน้นเศรษฐกิจแห่งความสุขที่มองเป้าหมายสุดท้ายคือความสุขความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิกในชุมชน

3. ปรับบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และเสนอให้มีระบบการบริหารแบบบูรณาการในชุมชน โดยหน่วยงานของรัฐเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริม และให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการ เชื่อมโยงภูมิปัญญาชุมชนให้เข้ากับวิทยาการสมัยใหม่ ขณะเดียวกันหน่วยงานของรัฐ และเจ้าหน้าที่ของรัฐควรปรับทัศนคติให้มีสำนึกของชุมชน ปรับบทบาททำที่จากผู้กำหนดและชี้นำชุมชน มาเป็นผู้ศึกษาเรียนรู้จากชุมชนและต้องไม่แสวงประโยชน์จากชุมชนทั้งประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และผลประโยชน์ทางการเมือง

4. ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยส่งเสริมให้มีสถาบันการศึกษาของชุมชนทุกระดับที่เป็นความต้องการของชุมชน ให้ชุมชนได้เรียนรู้ และสามารถจัดการกับปัญหาของชุมชนได้เอง ส่วนสถาบันการศึกษาของรัฐที่มีอยู่ควรปรับจิตวิญญาณใหม่ที่จะไปรับใช้ชุมชน เป็นมหาวิทยาลัยชุมชน และช่วยสร้างองค์ความรู้ที่จะไปเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองได้ของชุมชน

เชิงอรรถ

¹ **การพัฒนาแบบยั่งยืน** (Sustainable Development) คือการพัฒนาที่สนองตอบความต้องการของชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ชนรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถในการที่จะสนองตอบความต้องการของเขา (Sustainable Development is development that meets the need of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.) (WCED, 1987)

² เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545: หน้า ก)

³ **การพึ่งตนเอง** (Self Reliance) หมายถึงความสามารถหรือศักยภาพในการพึ่งตนเอง การพึ่งตนเองอาจเป็นระดับปัจเจกบุคคล แต่ส่วนใหญ่สะท้อนถึงการรวมกลุ่มเป็นชุมชน (<http://www.scn.org/ip/cmp/key/key-s.htm>) การพึ่งตนเองจึงสะท้อนถึงกลุ่มหรือสังคมที่มีการจัดระบบเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง (Self Fulfillment) **ส่วนชุมชนพึ่งตนเอง** (Self-reliant Community) หมายถึงชุมชนที่มีศักยภาพมีความสามารถในการใช้ทรัพยากรและทักษะบนพื้นฐานของความร่วมมือกันเพื่อการพัฒนาตนเอง มีอำนาจการตัดสินใจ เป็นตัวของตัวเองในทางความคิด สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองได้อย่างอิสระ มั่นคง

⁴ **ชุมชนเข้มแข็ง** หมายถึงประชาสังคม (Civil Society) ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของประชาชนในลักษณะประชาคมหรือชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพ มีเสถียรภาพ มีการสั่งสมทุนทางปัญญาและหรือทุนเศรษฐกิจ มีคุณธรรมและคุณค่าที่ดั่งามเป็นกรอบยึดเหนี่ยว และนำไปสู่สังคมที่มีคุณภาพ มีภูมิปัญญาภายใต้ระบบเครือข่ายความร่วมมืออย่างเกื้อกูลและเอื้ออาทร

⁵ โปรตพิจารณา ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2542) “การบริหารการเกษตร: แนวทางความยั่งยืนและกลยุทธ์สู่ความมั่นคงด้านอาหาร” ใน วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 39 ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม 2542, หน้า 35-53.

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ (2530) “การพึ่งตนเอง: ศักยภาพในการพัฒนาชนบท.” กรุงเทพฯ: สภาคณาจารย์แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

กระทรวงศึกษาธิการ (2542) **ทฤษฎีใหม่ในหลวง: ชีวิตที่พอเพียง** กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2544) **ชุมชนนิยม:ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย.** กรุงเทพฯ: ชัคเซสมิเดีย.

ชนิษฐา พอนอ่วม และคณะ. (2542) รายงานการวิจัยเรื่อง **ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน: การศึกษาเปรียบเทียบชุมชนศิรีวง อำเภอลานสกา และชุมชนเขาขุนพนม อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช.** รายงานวิจัยการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการบริหาร ภาคพิเศษ จังหวัดสุราษฎร์ธานี คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

คำเตื่อง ภาณี (2537) **เกษตรธรรมชาติ: ทางรอดของชาวนา.** กรุงเทพฯ: บริษัทฟ้าอภัย.

คณะกรรมการเครือข่ายชาวบ้านระดับชาติ (มมป.) **แผนแม่บทชุมชน.** เอกสารเผยแพร่ 14 หน้า.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544) **แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม.** กรุงเทพฯ: สถาบันวิดิทรรศน์.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2540). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.
- ชัชวาล ปุญฺญพันธ์ และ สมเกียรติ ตั้งนโม (บรรณาธิการ) (2544) **ท้องถิ่นพัฒนา กับ โลกาวัดนี้: วิฤตไทย อะไรคือทางออก บทสนทนามหาวิทยาลัยเที่ยงคืน**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2542). "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" ผู้จัดการรายวัน. 15 ธันวาคม 2542 หน้า 9.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2543) **วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะและความเป็นอื่น**. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ถวัลย์ วรเทพพุดผิงษ์ (2527). "การวางแผนและการนำแผนงานพัฒนาชนบทของ ประเทศไทยไปปฏิบัติ: การวิเคราะห์ปัญหาหลักและแนวโน้มการพัฒนาพื้นที่ ยากจน" **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์**. ปีที่ 24 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม 2523.
- เทศบาลนครพิษณุโลก และสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2542). **รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการประเมินสถานภาพสิ่งแวดล้อมแลพปัญหาต่างๆของชุมชนใน เทศบาลนครพิษณุโลก**.
- บัณฑิต กองทรัพย์ และคณะ (2544) **ปัจจัยความสำเร็จในการแก้ไขปัญหายาเสพติด ตามแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษา บ้านปางล้าน ตำบล ยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน**. รายงานการศึกษาวិชาการจัดการสำหรับ นักบริหาร หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต ภาคพิเศษจังหวัดลำพูน คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นันทิยา หุตานุวัตร และ ณรงค์ หุตานุวัตร (2544). **บทพิสูจน์ภูมิปัญญาฤดูชุมชน: 10 ปี แห่งการบริหารจัดการธุรกิจชุมชนด้วยหยาดเหงื่อ แรงงานและทุนชุมชน ของชาวนาชมรมรักษ์ธรรมชาติ**. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัย อุบลราชธานี
- ประเวศ วะสี (2538) **ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ: ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของ สังคมร่วมกัน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- ประเวศ วะสี (2540) **เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง: ความเข้มแข็งจากฐานล่าง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

- ประเวศ วะสี (2541) “ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจพื้นฐาน: ทางรอดของสังคมไทย”
มติชนรายวัน. 9 มกราคม 2541.
- ปรีชา เปี่ยมพงศานต์ (2536) เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีดา เรืองวิชาธร (2535) พลิกฟื้นคืนชีวิต: ชีวิตและงานของพระครูสุภาจารวัฒน์.
กรุงเทพฯ: เม็ดทรายพริ้นติ้ง.
- ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม (มมป.) แนวทางการพัฒนาเกษตรรายย่อยเพื่อความยั่งยืน
ของชุมชนและสังคม. เอกสารเผยแพร่สรุปจากรายงานของคณะกรรมการ
การเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา เรื่อง “แนวทางการพัฒนาเกษตรรายย่อยใน
พื้นที่ชนบท” 15 หน้า.
- พระธรรมปิฎก (2539) การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development). กรุงเทพฯ:
มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (2538) เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. (พิมพ์ครั้งที่ 3) กรุงเทพฯ: บริษัท
เคล็ดไทย.
- พระราชดำรัสพระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540: คู่มือการดำเนินชีวิต
สำหรับประชาชน ปี 2541 และทฤษฎีใหม่. (2541) กรุงเทพฯ: สำนัก
งานจัดการทรัพย์สินส่วนพระองค์
- พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย (2540) แนวคิดการเกษตรแบบผสมผสาน. บุรีรัมย์: โรงเรียน
ชุมชนอีสาน.
- ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2542) “ การบริหารการพัฒนาการเกษตร: แนวทางความ
ยั่งยืนและกลยุทธ์สู่ความมั่นคงด้านอาหาร” วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่
39 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม) 2542 หน้า 35-53.
- มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ (2544) การศึกษาเพื่อจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศ ชุมชนคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา ชุมชนกรุงชิง
ตำบลกรุงชิง กิ่งอำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- มงคล ด่านธานินทร์ (2541) เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเชิงระบบ: หลักการและ
แนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: เวิร์ดเวฟ.

- วอลเดน เบโล, เขียร์ คันนิงแฮม และ ลีเค็ง ปอห์ (2543) **โศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่.** (แปลโดยสุรนุช ธงศิลา) กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- สุชาติ เสโส (บรรณาธิการเรียบเรียง) (2542) **บทบาทของพระสงฆ์ในชนบทท่ามกลางภาวะวิกฤต โดยพระครูสุภาจารวัฒน์.** ปาภกฐามูลนิธิโกมลคีมทอง ประจำปี 2542 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง.
- สังสิต พิริยะรังสรรค์ (2541) “เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง: ปรัชญา ฐานะและอนาคต” **มติชนรายวัน.** 29 เมษายน 2541 หน้า 18.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534) **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ (2504) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่หนึ่ง (พ.ศ. 2504-2509)** กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ (2510) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สอง (พ.ศ. 2510-2514)** กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2515) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สาม (พ.ศ. 2515-2519)** กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2520) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สี่ (พ.ศ. 2520-2524)** กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2525) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า (พ.ศ. 2525-2529)** กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2530) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่หก (พ.ศ. 2530-2534)** กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2535) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เจ็ด (พ.ศ. 2535-2539)** กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2540) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด** (พ.ศ. 2540-2544) กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า** (พ.ศ. 2545-2549) กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

อนุชาติ พวงสำลี (2541) "พลิกฟื้นเศรษฐกิจ สร้างชุมชนยามวิกฤต" **มติชนรายวัน** 9 มกราคม 2541.

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล (2540) **ประชาสังคม: คำ ความคิดและความหมาย** หนังสือชุด ประชาสังคม ลำดับที่ 7 กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ภาษาอังกฤษ

Barbier, Edward B. (1987) "The Concept of Sustainable Economic Development," **Environmental Conservation**. Vol. 14, No.2, pp. 101-110.

Barde, Jean-Philippe (1990) "The Path to Sustainable Development," **The OECD Observer**, 164 (June/July) 33-37.

FAO (1989) **Definition of Sustainable Development**. FAO Rome.

"His Majesty's Speech -King clarifies sufficiency idea," **Bangkok Post Daily**, December 5, 1998.

Pairote Pathranarakul (1996) **Sustainable Development in Coastal Areas: Policy Research Study for Southeast Thailand**. Ph.D Dissertation, School of Environment, Resources and Development, Asian Institute of Technology, Bangkok : AIT (No. HS-96-5.)

Salim, Emil (1991) "Towards a Sustainable Future," **Development**, 2, pp.61-63.

Streeter, Paul (1981) **Development Perspectives**. New York: St. Martin's Press.

- Todaro, Micle P. (1982) **Economic for a Developing World: An Introduvtion to Principles, Problems and Policies for Development.** (2nd ed.), Longman Group Ltd., UK.
- UNDP (1992) **Human Development Report 1992.** New York: Oxford University Press.
- WCED (1987) **Our Common Future.** Oxford: Oxford University Press.
-

ภาคผนวก

กฎเหล็กปราบปรามยาเสพติด ประชาคมอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

ชาวอำเภอเชียงกลางทุกคน ขอประกาศเจตนารมย์ให้สัตย์ปฏิญาณร่วมกันว่า จะไม่เสพ ไม่ผลิต ไม่ซื้อ ไม่จำหน่าย ไม่ปลูก ไม่เกี่ยวข้อง และจะต่อต้านการแพร่ระบาดของยาเสพติดทุกวิถีทาง มิให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน/ชุมชน และกำหนดกฎระเบียบด้วยความเห็นชอบร่วมกันให้เรียกว่า “กฎเหล็กปราบปรามยาเสพติดประชาคมอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน” ถือปฏิบัติร่วมกัน ดังนี้

ข้อ 1 ราษฎรทุกคนในอำเภอเชียงกลาง ต้องควบคุม ดูแลครอบครัวและคนในครอบครัวของตนให้ดำรงชีพ โดยไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดไม่ว่ากรณีใดๆ

ข้อ 2 ราษฎรทุกคนในอำเภอเชียงกลาง จะไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดทุกประเภท จะไม่ครอบครองไม่เสพ ไม่ซื้อขาย ไม่ผลิต ไม่ปลูก และไม่สนับสนุนส่งเสริมให้มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดทุกประเภทเกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอ

ข้อ 3 ราษฎรทุกคนในอำเภอเชียงกลาง ต้องช่วยเป็นหูเป็นตา สอดส่องดูแลการกระทำใดๆที่เกี่ยวกับยาเสพติด หากพบเห็นมีการลักลอบเสพ ซื้อ ขาย ผลิต ปลูก หรือมีอยู่ในครอบครองตลอดจนการลักลอบขนส่งยาเสพติดผ่านหมู่บ้าน ให้แจ้งคณะกรรมการหมู่บ้าน/ชุมชน/คณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. หรือเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบทันทีไม่ว่าจะเป็นทางลับหรือเปิดเผย

ข้อ 4 เมื่อมีราษฎรจากหมู่บ้าน/ชุมชนอื่น หรือที่อื่นเข้ามาอยู่อาศัย หรือเข้ามาในหมู่บ้านมีพฤติกรรมที่น่าสงสัยว่าจะมีส่วนเกี่ยวข้อง หรือนำยาเสพติดมาแพร่ระบาดในหมู่บ้าน/ชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน/ชุมชน/คณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. โดยความเห็นชอบของราษฎรส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน/ชุมชนสั่งให้ออกจากหมู่บ้าน/ชุมชนทันที สั่งให้ราษฎรในหมู่บ้าน/ชุมชนที่ให้พักอาศัยตเว่นการให้ที่พักอาศัย และห้ามราษฎรในหมู่บ้าน/ชุมชนเกี่ยวข้องหรือติดต่อกับราษฎรผู้นั้นโดยเด็ดขาด

ข้อ 5 ราษฎรผู้ใดในหมู่บ้าน/ชุมชนมีพฤติกรรมน่าสงสัยว่า มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเสพยาเสพติด ให้คณะกรรมการหมู่บ้าน/ชุมชน/คณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. โดยความเห็นชอบของราษฎรส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน/ชุมชน ครั้งที่ 1 และ 2 เรียกตัวมาตักเตือน ส่งบำบัดและให้รับทราบกฎเหล็กของอำเภอ ครั้งที่ 3 ให้ดำเนินการตามกฎหมายนี้ และรายงานพฤติกรรมให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทราบทันที

ราษฎรผู้ใดในหมู่บ้าน/ชุมชนมีพฤติกรรมน่าสงสัยว่า มีส่วนเกี่ยวข้องกับการซื้อขาย ยาเสพติด ให้ดำเนินการตามกฎหมายเหล็กของอำเภอโดยไม่มีข้อแม้ใดๆ

ข้อ 6 ราษฎรผู้ใดในหมู่บ้าน/ชุมชน ถูกจับกุมในความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดทุกประเภท และทุกความผิดให้ดำเนินการ ดังนี้

6.1 ห้ามมิให้ผู้นำหมู่บ้าน/ชุมชนไปขอประกันตัวให้ปล่อยตัวชั่วคราวโดยเด็ดขาด

6.2 ห้ามมิให้ราษฎรในหมู่บ้าน/ชุมชนคบหาสมาคมด้วยไม่ว่ากรณีใดๆ และไม่ให้การช่วยเหลือใดๆทั้งสิ้น รวมทั้งไม่ให้ยืมอุปกรณ์ของใช้ทุกชนิด

6.3 ให้พิจารณาให้ออกจากการเป็นสมาชิกของหมู่บ้าน/ชุมชนทุกประเภท รวมทั้งการห้ามมิให้การรับรองการเป็นสมาชิกทุกประเภทด้วย เช่น สมาชิก฼าปนกิจสงเคราะห์ บัตรสุขภาพบัตรสงเคราะห์ บัตร สปร.และสมาชิกกลุ่มต่างๆ

6.4 ห้ามมิให้วัด พระ หรือนักบวชในหมู่บ้าน/ชุมชน ดำเนินการเกี่ยวกับพิธีทางศาสนาให้แก่ผู้นั้นและคนในครอบครัว ทั้งงานบุญ งานกุศลและงานศพ หรือพิธีกรรมต่างๆทางศาสนา

6.5 ให้คณะกรรมการหมู่บ้าน/ชุมชน/คณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อปป. พิจารณาดำเนินการปรับไหมเงินแล้วนำไปเป็นเงินรายได้ของหมู่บ้าน/ชุมชน ครั้งที่ 1 จำนวน 10,000 บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน) ครั้งที่ 2 จำนวน 20,000 บาท (สองหมื่นบาทถ้วน) ในกรณีครั้งที่ 1 และ 2 หากไม่มีเงินเสียค่าปรับให้ดำเนินการตามข้อ 6.1-6.4 ครั้งที่ 3 ขึ้นไป ให้ดำเนินการตามข้อ 6.1-6.4 โดยไม่มีข้อยกเว้นใดๆทั้งสิ้น

6.6 ให้นำเงินดังกล่าวจ่ายให้คณะกรรมการหมู่บ้าน/ชุมชน/คณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อปป. ตามวันเวลาที่กำหนดไว้

6.7 หลังจากพ้นโทษออกมาแล้ว หากจะกลับเข้ามาเป็นสมาชิกของหมู่บ้านใหม่ จะดูพฤติกรรมเป็นเวลา 2 ปี

ข้อ 7 ราษฎรผู้ใดในหมู่บ้าน/ชุมชนไม่ปฏิบัติ หรือกระทำการใดๆ ที่ฝ่าฝืนตามกฎหมายเหล็กนี้ ข้อใดข้อหนึ่งตามข้อ 1 ถึงข้อ 5 ข้างต้น ให้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างกับราษฎรผู้นั้นตามข้อ 6

ข้อ 8 การดำเนินการใดๆตามกฎหมายเหล็กนี้ ไม่ได้รับการยกเว้นที่จะไม่ต้องปฏิบัติตามระเบียบ ข้อบังคับและกฎหมายของทางราชการ

ข้อ 9 ให้ประกาศกฎหมายเหล็กนี้ให้ราษฎรทราบโดยทั่วกัน การแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายเหล็กนี้ ให้ประกาศให้ราษฎรทราบโดยทั่วกันด้วย

ข้อ 10 ผู้กระทำผิดหรือไม่ปฏิบัติตามกฎเหล็กนี้ จะอ้างว่าไม่รู้ เพื่อไม่ปฏิบัติตามไม่ได้

ข้อ 11 กฎเหล็กนี้ให้มีผลใช้บังคับ นับตั้งแต่วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 เป็นต้นไป

ข้อ 12 กฎเหล็กฉบับนี้ ได้ผ่านความเห็นชอบของราษฎรอำเภอเมืองเชียงใหม่/ ประชาคมอำเภอเมืองเชียงใหม่เรียบร้อยแล้ว

ประกาศ ณ วันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2544

ประชาคมอำเภอเมืองเชียงใหม่
